

KRES.

Leposloven in znanstven list.

Leto I.

V Celovci, 1. novembra 1881.

Štev. 11.

Vičenčar.

Povest.

Spisal Anton Koder.

(Dalje.)

IV.

Zora je jela rumeneti na vzhodu, ko Janče v otožne misli utopljen čez grm in strm zopet proti planinam, od koder je prišel, koraka.

Iz te zamišljenosti ga zdrami glas: „Prijatelj, kam kolovratiš tako zgodaj? Petelini še pri putah v gnezdh čepé in se lovcem rogajo, ki po gorah za njimi-pete brusijo.“ Tem besedam sledi nagajivi smeh in piskanje na lipovo peró. Janče se ozre in zagleda v dolini pod seboj starega drvarja, znanca iz sosednje vasi. Zatorej na skalo sede, glavo na puško opré in prišleca počaka.

„Vesel bodi pa zavriskaj, da jastrebi oglušé, in tako kisto se ne drži, kakor da bi bil imel copernice v gostiji!“ pravi drvar, brisaje si pot raz čela, ko na višino dospé in se pred Jančetom ustavi. Ko pa vidi, da je njegov znanec v resnici slabe volje, vzklikne:

„Ne zameri, saj me poznaš, jaz sem stari lisjak, ki le o medu živi, ker mi je grozdje prekislo, in pozabil bi bil tudi kmalu, da si smolo imel, da ti je stari golobico izpeljati hotel, pa da mu je ušla, zašla bajé v noči na prelazih, saj veš, tam kjer je nekdanji mladi Kimovec zmrznol v snegu, in da so jo na pol mrtvo ondi pastirji našli in v Jagascevo kočo odnesli, kjer še živi, kar ti gotovo sam najbolje veš, ali pa je morda že umrla, ker jej s svojo pobešeno glavo k pogrebu zvoniš ali kali?“

Tako je govoril šaljivi starec in povrh tovariša ljuknje tobaka poprosil in na palci leve roke leseno pipico iztrkal. Janče je zbledel, kvišku planol in vzkliknol:

„Krivec, ne šali se z menoj, poznaš me! Takovih šal ne razumem, ubijem ti glavo lažnjivo, če ne molčiš.“

„To bi bila lepa. Da imam usmiljenje s teboj, bi me pa pretepal,

kakor osla, ki človeške tovore za slabo strnišče nosi in potem v cestnem rovu pogine in vse štiri proti nebu pomoli. Jaz bi se maščeval nad teboj, da me za tako neumnega imaš in svojo ljubezen pred menoj skrivlješ, in sicer s tem, da bi ti ta mošnjiček tobaka popušil do zadnjega peclja ali pa požvečil, kakor hočeš.“ Tako se je opravičeval stari tovariš in povrh nekaj skrivši Jančetu v uho zašepetal. Prijetnega ni bilo neki nič, kajti Janče je potem še bolj zbledel, puško čez pleči vrgel in kar so ga noge nesle, hitel po strmini proti Jagascevej koči.

Stari drvar pa je zrl nekaj časa za njim, potem v mah nogi raztegnol in goste oblake dima iz ust puhajoč tako sodbo krivim borovcem in nežnim brezam govoril, da je zaljubljeni svet ves neumen in slep, pa da se on že zaradi tega nikdar več ne zaljubi, vsaj v tako črno-oko cigansko dete ne, kakor sta se stari in mladi Viženčar, ter si zato potem še sovražno v lase segata.

Zdaniło se je že popolno, ko Janče v enej sapi do Jagasceve kočee dospé in ondi kozjo družino zbrano najde in pa staro majerco Mreto, sivolaso v moških hlačah in s širokokrajnim pokrivalom, ki z golido med nogami na enonožnem stolci sedéč drobno bradato žival molze, ki se sem ter tja peha, ktera bode prva na vrsti. Ker koze tujca zagledavši zamekečejo in nektere zbežé, povzdigne pastirica svojo gluho glavo, desnico na čelo položi in se ozre, kdo tako zgodaj na planino prihaja. Ko Jančeta že od daleč zapazi, vstane, z roko zamahne, kakor da naj ne hodi dalje, potem golido in koze pusti ter mu nasproti gre.

„Sam angelj varuh in pa tvoj patron v nebesih te je pripeljal sem in mi daljno iskanje po gorah in prepadih prihranil,“ ogovori starka prišleca, potem prst na usta položi in pristavi: Ti še ne veš, kako hudo je Cilji. Nad kočó v senu leži, nič ne jé in ne pije, samo tebe še videti hoče, predno umrje, pravi. Jaz te nisem mogla izkopati ali izcoprati iz zemlje, ker si izginol od doma, in trpeti, tako trpeti tudi nisem mogla gledati uboge sirote.“

Tako govori starka in zre v mladenča, a svojega prejšnjega namena se še le spomni, ko do kočee prideta, namreč ne pustiti na ravnost obiskovalca k bolnici, kajti škodovalo bi jej lahko nenadno veselje.

Zaradi tega mladenča od praga odvrne, menéč, da naznani prej sama, da on pride, in se prepriča, kako se dekle počuti.

Vendar Janče se ne pusti zadrževati, in predno se starka zavé, je v koči in trenotek pozneje na lestvici, ki v gornji del kočee v podstrešje ali tako zvano pastirsko spalnico vodi. A naposled se svoje predrznosti sam prestraši, kajti na zadnjem klinu lestvice obstoji in se ozré po bolnici, ki v dišečem z belo rjuho pogrnenem senu leži.

Pri tem pogledu se pa zgane, da lestvica pod težkim životom zaškriplje,

in pri tej priči odpre Cilja oči, začudjenja vzklikne, hoče vstati, a v tem hipu zopet na ležišče omahne.

Dolgo je potem klečal mladeneč poleg nje, nagnol se večkrat nad njo in jej poljubil blede obraz, poprašujoč jo kako se počuti in ali ga ne pozna?

Veselo iznenadjenje je v resnici, kakor se je bala stara Mreta, bolnico oslabeledo, da jej je besedo zaprlo, in mrzlica je pretresala njene ude.

Po dolgem čakani še le zašepče bolnica: „Janče, ali si prišel, prav je, mislila sem, da te ne bode, in vendar sem se tako veselila, videti te še enkrat.

Zopet je nastala tihota. Janče se je dozdeval samemu sebi kakor otrok. Toliko vprašanj je imel v mislih, a v tej priči so mu izbežala vsa, kakor bele megle, ko se prikaže solnce izza gore. Dekličin pogled in njena spremenjena blede podoba in miloba mu je uničila srd, ki je vrel doslej v njegovih prsih. Najrajši bi se bil razjokal kakor petletno dete, a tega ni smel. Kaj hoče? Pogum mora kazati vsaj videzno nesrečnej svojej deklici. Zaradi tega pravi: „Cilja, znano ti je, kako je domá. Dobro veš, da nisem mogel priti prej, akoravno bi bil gore preskočil in reke preplaval, ko bi bil vedel, da se ti godi krivica ondi, kjer sva govorila nekđaj o sreči. Zaradi tega mi povej, ali je res, kar pravi svet, da te je sunol moj lastni oče čez prag — potem ko se je trudil zastonj ženiti se — šestdesetletni starec pri tebi?“

Bledi bolničin obraz spreleti lahna rudečica. Čez nekoliko časa podá desnico tovarišu, rekóč: „Janče, kdo ti je povedal to? Živa duša ni čula, kako se je v resnici spozabil stari mož, jaz mu rada odpuščam, ter mi ponujal dom in premoženje, če ga ljubim. In ko sem se prestrašila teh besed, povedal mi je, da sem sirota, da nimam očeta ni matere — da še več —.“ Dalje ne more pripovedovati, obraz skrije v dlani in tiho ihti.

„Je-li, dejal je, ne boj se povedati, da sovraži mene, da me preklinja, ker te imam rajši kakor premožne deklice v vasi — ker sem mu na poti do tebe —, da hoče, da moram biti vojak, da me zadene krogla v boji, da umrjem na tujem in se ne vrnem nikdar več v domače gore, kjer se hoče on življenja veseliti s svojo mlado nevesto.“ Janče se je nevedoma razgrel pri teh besedah, a čutil je kmalu, da mora biti mož, ki se ne straši vsake sapice. Jok njegove deklice mu naznanja, da je resnica, kar je govoril, premaguje se torej in nadaljuje:

„Cilja, ne jokaj! Morda delam krivico očetu. Ko bi ne bil prepričan, da me v resnici ljubiš, saj sicer bi ne bila tú v daljnjej planinskej koči, svetoval bi ti in rekel, vrni se in bodi srečna gospodinja na Viženčah. Z menoj se ne gre k sreči. Vojska bode bajè na Laškem, in jaz moram v vojake, tako mi pravi vojni list, tako gosposka hoče in moj oče, a jaz

ti pravim, ločiti se ne morem od teh gor, kjer sem vzrastel. Živeti ne morem drugod kot na višavi, prepričal sem se vselej, kedar sem v dolino ali v mesto po opravkih hodil. Ne da bi se bal smrti, saj veš, da nisem bojéc, kedar velja za moško čast, in vendar povem ti danes, jaz ne grem, kamor bi moral. Zaklel sem se, da ne grem ravno zaradi tega, ker hočejo drugi tako in — pa ker tebe pustiti ne morem, ker sem ti prisegel, da ostanem pri tebi, da naju smrt loči.“

Tako je govoril mladeneč mirno in premišljeno, in pri zadnjih besedah se mu je storilo milo, kakor otroku. V steno se je obrnul, da bi deklica ne videla dveh svetlih kapelj, ki ste se mu razlili iz očíj po zagorelem lici, in katerih ni videl sam, odkar je odrasel.

„Ne prenegli se, Janče, v lastnej sodbi! Polagoma ti pridejo morda druge misli in kesal se bodeš, da si govoril nekdan tako nepremišljeno,“ povzame potem deklica, vidéč ginenega tovariša in nadaljuje:

„Janče, poglej sem in raztolmači mi, kaj pomenja ta denar in od kod je!“ Izgovorivši poseže po svojej dolgej črnej kiti, v kateri je nosila vedno vpleten sreberen denar, in ga tovarišu podá.

„Kaj hočeš s tem, Cilja?“ pravi nekako iznenaden mladeneč. „Ta srebernjak pozna vsak človek na daleč okrog, samo, da nihče ne vé, kaj pomeni čudni križ na njem in ktereга cesarja da je, saj nima nikakoršne podobe, in pa kako je bajè pri rojstvu moje ranjke sestrice v našo hišo prišel.“

„To je spomin od moje matere,“ pristavi potem deklica nekako ginena, „trdili so mi oče baš zadnji dan pred odhodom. In veš, kdo so bili moja mati in so še, ako niso umrli?“

„Jaz je nisem poznal, tudi očeta nisem prašal nikdar o tem, a možakarji so mi pravili nekdan v krčmi, da si nevedoma k nam v hišo prišla, in oče so te vzeli za svojo.“

„Janče, ti ne veš vsega; prikrili so ti skrivnost, katero sem zvedela jaz, povem ti jo, morda ti je v srečo; potem zapustiš menda lahko domače gore, — kjer te je osoda vpletla v dogodbo, ktere bi se sramoval pred svetom.“ Potem pripoveduje Cilja očetovo povest o svojej materi in pristavi posled: „Janče, ali se ne kesaš zlatih ur, ktere si, kakor trdiš, preživel — z mlado ciganko, ki je zapuščena od vsega svetá?“

„Cilja, to ni mogoče!“ vzklikne zdajci mladeneč in pristavi: „Hudiči, peklenško hudobijo so si izmislili, da bi razdrli najino ljubezen, a povem ti, prej bodo te gore ravnina, predno se jim to prokletstvo posreči.“

„Ne huduj se, Janče, moralo je tako priti in bolje je prej, nego pozneje. Pomisli torej, — in ko si se prepričal, da so prave moje besede, — vrni se k očetu, ki te vendar skrivši ljubijo, vojaščine te oprosté, srečen si lahko z domačo deklico, — mene pusti umreti tu, kakor umira

moj nesrečni rod pod milim nebom, saj se ne morem nikdar vrniti pod streho, kjer so mi očitali, da sem ciganska hči.“

Tako je govorila Cilja in potem oslABLJENA omahnola na ležišče. Dolgo je še klečal Janče v senu poleg nje, posled pa ko se je prepričal, da je zaspala, poljubil jo je lahno v lice in tiho odšel po lestvici, od koder je prišel.

Čmerikavega obraza je sedela stara Mreta v koči na ognjišči, ko se vrne mladeneč, a ko ga zagleda, zažuga mu s koščeno pestjo in pravi: „Zdaj veruješ, ker si videl, kar sem ti trdila, neverjeten Tomaž. In čemu je bilo treba dramiti ubogo siroto, braniti ti nisem mogla, lahko bi bil počakal, da se izbudi, saj imaš zdaj časa dovolj, ker se kakor nepridiprav po gorah klatiš in pozabljaš, da si Viženčarjev sin.“ Na takov način bi bila še dalje govorčila in obirala stara majerca svojega trmoglavega obiskovalca, ko bi je ne bil prestrašil njegov temni pogled in pa odgovor, da naj zdaj molči in Cilji skrbno streže, a za to jej hoče, ko se vrne, ves trud dobro poplačati. Izgovorivši poseže Janče v žep in našteje nekaj drobiža starki v prgišče.

Ko vidi Mreta lepi cesarski denar, kterega že pogreša, kar je Jagasceva majerca na planini, zažaré jej oči, z glavo zadovoljno pokima in godrnja: „Bom že storila, vse storila, da bode prav, in Cilji umreti ne pustim. Kozje mleko in tavžent-rože, ki jih imam nabrane med šmarinimi mašami, bodo pomagale, če nič drugega.“

Posled še enkrat tovariša od nog do glave premeri, in kakor se v njenem pogledu bere, povšeči jej je bil mladeneč.

„Škoda za te, Janče, škoda, nazaj te pač ne bode več; uboga Cilja!“ vzdihne posled starca.

„Kaj ti veš, kam grem in kdaj pridem?“ vpraša resno mladeneč.

„O ljubi Bog, kako bi ne vedela! Vsemu svetu je znano, da se je sprl Viženčarjev z očetom, da ga stari od vojakov odkupiti noče, pa da mora na vojsko in vse to, ker vidi rad lepo Ciljo, ki so jo eigani prinesli, čeravno je taka, kakor da bi bila v zlatej zibelki prišla na svet.“

Potem pa prst na usta položi in pristavi:

„Janče, ti se mi smiliš, ker moraš iti, a ne greš in se tu po gorah pred biriči in vojaki skrivaš. Povem ti, skrij se ali pa pojdi, kamor te kličejo. Cilja ostane lahko pri meni, in ko se vrneš, bomo pa ženitovanje imeli, oče se že pregovoré in omehčajo.“

Poslednje Jančeta razgadi. Da bi se vsako babše utikalo v njegove stvari in mu sovete dajalo, ni potreba. Šam vé, kaj mora in kaj ne.

„Tistemu, ki tako po nepotrebnem za me skrbi, reci, da leskovo plačilo dobi ali pa s pestjo po glavi,“ vzklikne naposled.

„Ti tako govoriš, ker ne veš, v kakej nevarnosti si in ne ubogaš. Že včeraj sem čula od našega mladega pastirja, ki je v zatiškej vasi bil,

da po gorah biriči in župani za beguni stikajo, in gotovo si tudi ti med onimi, katerim porekó, če jih dobijo v pest: „Prijatelj, z mano pojdi!“

„Naj le pridejo, jim povej! Na Krvavci je moj dom, lov moja služba in pa dolžnost zaznamovati vsakega tako, da pomni živ dan, kaj se pravi Viženčarjevega v vojake loviti.“

Izgovorivši odide Janče iz koč, pod steno pri koči še enkrat postoji in posluša, ali Cilja čuje, potem pa strmo pot proti višini Krvavca ubere.

V.

Drugi večer potem je bilo na Viženčah živahno življenje, kakoršnega še nikdar, kar se je Viženčar pred edenindvajsetimi leti oženil in na „podu“ z izvoljeno plesal in z okovanimi čevlji po taktu poceptaval.

Že v mraku se je pomikala po višini kopica mož, med katerimi zapazimo na čelu že znanega biriča Murna s hudimi, visoko privihanimi brkami, potem nekaj kmetov iz doline, vzadi pa dva vojaka z nasajenima svetlima bodaloma.

To je bila čudna procesija po viženskih gorah. Kmetje, ki so po gozdu ob potu listje grabili, odkrivali so se ponižno cesarskim možem, potem pa šepetali med sabo: „Hudimana, begune gredó lovit, ki se skrivajo po gorah in tudi Viženčarjev je bajè med njimi.“

„Poslednjega bi pa jaz ne lovil za hudiča ne,“ pristavi tovarišu star možiček, s kresilnim kamenom gobo krešóč, „kajti močen in divji je kakor medved. Z zdravo butico se ne vrne, kdor ga zgrabi prvi. Dovolj bodo imeli opravka z njim, da ga ukroté.“

Ko tako možakarji neprijetne goste obirajo, približa se procesija viženskemu poslopju in razkropljena obstopi od vseh stranij hišo, da bi ugrabila vojaškega tička, ko bi namreč slučajno v domačej kletki sedel.

Stari Viženčar je ravno debel hrastov zapah na vežne duri od znotraj porinol, ko birič Muren na nje potrka in polglasno zahteva, naj se mu odpré. Med precej robato kletvijo oddrsne gospodar zapah, kajti biričev glas je bil Viženčarju znan, in ko odpre vrata in s smrekovo treščico v prišlecev obraz posveti, pravi: „Hudiča, Muren, kaj te spaka v tem času po gorah nosi?“

Birič pa prst na usta položi, roko dvigne in nekaj gospodarju na uho zašepče, kar pa neki ni bilo prijetno, kajti Viženčar zoper biričevo voljo zarezí:

„Kaj to meni mar? Domá ga ni, iščite ga sami, koder hočete in veste!“

Ker se pa birič s tem ne ravno uljudnim odgovorom svojega znanca ne zadovolji, temveč mu tresko vzame in lastnoročno po veži in po

shrambah posveti, to še bolj razjari gospodarja, da posled s čevljem po tleh potepta in kriči: „Duše biriške, dejal sem, da ga ni. Jaz hočem mir in ne pustim, da se z gorečo tresko po mojem poslopji hodi in ogenj trosi.“

Poslednje sovražne besede čujeta vojaka, in možakarji, ki so v svetem strahu pred vrati in pod okni čakali, pridrvé zaradi tega v vežo, in med tem ko kmetje Viženčarju dobrovoljno prigovarjajo, naj se ne jezi, ker cesar tako veleva, zažugata cesarska služabnika, da mora Viženčar sam svetiti povsod, koder zahtevajo in jim potem pot kazati po pogorji, kajti nocej morajo zalezti begune in osobito njegovega sina.

Viženčar je čutil, da bi tu sila ne bila dobra. Zaradi tega se umiri, posveti sam možakarjem pod streho in po stranskih poslopjih, in ker je bilo vse brez uspeha, povabi posled celó lovce na kupico brinjevca, predno odidejo skupaj v gore.

Morala je biti druga ura proti jutru, kajti divji petelini so se jeli po grčavih gabrih v dnu Krvavca svojim putam oglašati, ko se dvignejo možje na begunski lov. Hladno je bilo in dež je po malem naletaval, tema pa še kakor v kozjem rogu, tako je trdil zgovorni birič, ktereга se je Viženčarjevo žganje nekoliko prijelo.

Prišedši do razpotja, kjer se križate stezi ena proti Jagascevej koči, druga na ravnost vrh najvišje planine Krvavca mimo Križkih pašnikov, ustavi se Viženčar, svojo z železom okovano gorjačo v tla zapiči, pipo iz ust vzame in pravi: „Do tukaj in ne dalje, možakarji! Če je kaj begunske divjačine v gorah, tukaj bode, kje naj tudi sicer tiči? Pod milim nebom je ni, v gabrovih vršičih ne in v lisjakovem brlogu tudi ne. Zaradi tega poslušajte! Jaz sem v gorah domá, mene se ne splašijo vojaške jerebice, če meni nič tebi nič v kočó stopim, beguna za pipo tobaka poprosim ali mu ga podam sam, da je manj suma in potem zopet na prag stopim in zavriskam, kakor fantje, ki k dekletom v vas gredó. To je znamenje, da pristopite vi in pograbite, kar hočete. Veste, jaz sicer za biriška opravila ne maram, tudi nočem, da bi potem takovega nepridiprava na glavi imel, ko bi vam utegnol uteči, in bi mi kašto zažgal in vola mimogredé zabodel.“

Tako je govoril Viženčar, in ker so mu možakarji prikimali, razpostavil je straže na okoli kakor vojskovodja. Pri tej priložnosti moramo omeniti, da je bil pri razdeljevanji raznih stališč precej hudoben in oseben.

Tako je postavim kmetiča in župana iz doline, zaspanega in mrazú trepetajočega Kipeca odločil za najbolj stransko stražo ob robu prepada, kjer je vedel, da neusmiljeno žvižga in brije sever in ni najmanjšega zavetja. To je storil zaradi tega, ker ga je ta možicelj, ki je bil povrh

tudi krčmar, ovadil, da sam žganje kuha in ga prodaja, ter mu potem „leblajtarje“ in pa še kazni na glavo nakopal.

Tudi z biričem Murnom ni ravnal ravno usmiljeno, kajti dejal je, da mora ostati na mestu, kjer je, a ne stojč, temveč leči mora na trebuh in se ne ganoti, kajti tú je najbolj imeniten prostor, tú mimo morajo priti beguni, če jih prepade, ako pa zapazijo njega, uderó v stran in on se naj sam odgovarja. Viženčar je namreč dobro vedel, kaj se pravi spomladi v rosnej travi na trebuhu ležati. „Naj ga ščiplje in zvija po črevih, birič je hudič, škoda ga ni,“ mislil si je, ko je dalje ostalim možakarjem prostore odkazoval, vojaka pa s seboj kakor za častno spremstvo povabil in jima med pôtem zabičeval, kako mu naj prideta na pomoč, ko bi ga utegnel zgrabiti kakov lupež, tudi če je njegov lastni sin, nič ne dé.

Kakih deset minut pozneje se je bližal Viženčar s svojima tovarišema Jagascevej koči.

Prišedši do nje, pustil je vojaka pod steno, sam pa je potrkal s kvedrastim čevljem na duri in govoril: „Mreta, gani se in raz grede zlezi, petelini že pojó in meni je mraz, da mi zobje klepečejo!“

Ko tem besedam nihče ne odgovori, udari še močneje po durih in jame kleti, ter majerci ne ravno prilizljiva imena daje.

Zdajci se skozi lino kuštrava, zaspana glava prikaže in vzklikne: „o Ježeš, Viženčar! kaj pa tebe nosi tako zgodaj po planini?“ Med tem ko ženska hrastov zapah odsloni, meni možak: „Tebe, Mreta, sem prišel snubit. Saj veš, vdovec sem in ti samica, kaj porečeš k temu?“

Na pol gluha Mreta pa tako razume Viženčarjeve besede, da on o Jančevej ženitvi govori, zaradi tega vzdihne: „Ubogi revež, kako se bo ženil, vse ga preganja in saj veš, v vojake ga tudi lové.“

„Beznica stara, torej ti tudi veš, da je imel takove misli in da starega ni prašal, kaj poreče on?“ oglasi se zdajci jezno možak in na ognjišče sede ter premrle roké nad pol mrtvim ogljem mane.

„Saj bi ne bila napačna ta Cilja, ko bi jo vzal. Pridna je in lepa kakor zamorska mati božja,“ nadaljuje starka pihaje ogenj na ognjišči in ne vedóč, da je po naključji sama napeljala govorico na Ciljo in Jančeta.

Zdaj še le se spomni starka, kaj je utegnolo pripeljati Viženčarja na planino, zatoorej se prestraši, ker si ne upa izdati Cilje in pravi: „Uboga reva, kje neki zdaj tava, saj je pobegnola od tebe, če je res; in vendar si jo imel kakor za svojo, mlajši svet niti vedel ni, od kod je in očitati jej tudi ni hotel nihče, da je ciganski otrok.“

„Nehvaležnost, trmasta je bila in ostane,“ pristavi možak. „Posled se še spozabi in z Jančetom slepe miši lovi in na zaljubljenosti misli.“

Ha, zdaj je mislim zdrava, ker sem tudi nepridipravo seme izpod strehe zapodil.“

Tako se pogovarjata starka in možak, ko začno pred vežo koze meketati, in majerca vzklikne: „O to je pa lakot danes, in molzti bi bila tudi kmalu pozabila.“ S temi besedami hiti na prag, kliče ondi bradato žival po imenu in se na enonožen stolček k molžnji vsede.

Viženčar je imel med tem časa v koči opazovati, ali bode biriški lov brez uspeha ali ne. Zaradi tega varno po lestvici v zgornji del koče v spalnico stopi in ondi zagleda — na postelji sedečo in bledo kakor zid — Ciljo. Ko bi se Viženčar ne bil dobro za povprečni kočin tram držal, omahnil bi bil z lestvice pri tem nenadnem pogledu.

Bojujoč se sam s seboj, ali je to le duh, ali je prava rejenka Cilja njegova, pravi: „Cilja, kaj delaš tu, zakaj se po gorah skrivaš, kakor lopovka?“

Deklici je Viženčarjev prihod nekaj nekdanje rudeče barve na lice privabil, in bila je vsa osupnena, a vendar boječe in mirno odgovori:

„Zbolela sem, kar sem od vas, oče. Tu sem našla dobro srce in postrežbo, ki me kmalu spravi na noge, če Bog hoče — ako ne, bode moja smrt morda mnogemu po volji.“ Izgovorivši zakrije v dlani obraz in nepremakljivo kakor kamenita podoba sedi možaku nasproti.

Viženčar je dobro umel, kam so merile zadnje besede, in hudo mu je bilo zaradi tega.

„Cilja, kdo te je podil iz hiše,“ pravi. „Ostala bi bila domá. Če je bil fant neubogljiv in nepridiprav, tega nisi vsega ti sama kriva. Tiste ljubezni bi res ne bilo potreba, in zdaj upam, da si premislila, kaj je prav, kaj ne.“

Izgovorivši nagne se proti deklici, odstrani jej roki od obraza, a njeno desnico v dlani pridrži ter pravi: „Cilja, poslušaj me in ubogaj me! Domú se vrni, Jančeta, ki ni bil nikdar prida, pozabi in spomni se, kaj sem ti ono jutro razodel in obljubil. Mož beseda ostanem, na pismo ti zapišem pol svojega premoženja, če hočeš. Na Jančeta ni misliti ni več. Povem ti, ravno zdaj ga iščejo biriči. Kdo vé, ali se še kdaj vrne, zalezli ga bodo prej ali pozneje.“

Pri teh besedah vzplamení sivemu možu skrivna ljubezen do mlade deklice v do sedaj nepoznanem ognji. Premagovati se ne more več. Z obema rokama poobjame svojo rejenko, in kar bi ne bil nihče pričakoval od tako hrastove zvonanosti, solze se starcu uderó po obrazu, ko jej še enkrat zagotavlja, da je tako sam na obširnem posestvu, pa da potrebuje tovaršice, žene, kakoršna bi bila ravno ona.

Cilja je doslej moléé poslušala starčev govor, a ko je zopet ženitve omenil ter še enkrat poskušal igrati sivega zaljubljenca, iztrgala se mu je deklica iz objetja. V istem trenutku pa se čuje krik, in puška počí

Viženčar se prestraši, plane iz spalnice in pade lestvico zgrešivši dol v kočo, kjer nekaj časa brez zavesti obleži. Ko potem iz koče stopi, najde jokajočo in pomoči prosečo Mreto poleg enega v krvi ležečega mrtvega vojaka, drugega pa v boji z njegovim lastnim sinom. Z grozo je Viženčar opazoval, kako omaguje cesarski mož pod silovitimi pestmi junaškega mladenča, in videl, kako potrebuje pomoči. Čudno mu je bilo pri srei. Ali naj pusti silovitega sina maščevati se nad nedolžnim varuhom mirú ali pa naj pomaga svojemu tovarišu?

Med tem je bil cesarski služabnik popolnoma podjarmljen. V silovitej strasti je sin s puškinim kopitom na-nj zamahnil, a pri tej priči plane starec k borečima, zagrabi grozčee orožje in ko ga hoče sinu izpuliti, — zabliska se, čuje pok in Viženčar se od svinčenke zadét zgrudi na zemljo.

Zdajci se še le ozre Janče po drugem nenadnem nasprotniku in zbledi, ko zagleda v krvi na tleh — svojega lastnega očeta.

VI.

Ta dogodba se potem zvé daleč na okrog, kajti še isti dan je umrl obstreljeni vojak, starega Viženčarja pa so prinesli nezavestnega domú. Birič Muren in vsi srenjski možakarji so se zakleli, da ne lové več begunov po gorah, pa da naj hodi gosposka sama za njimi, če jih preveč glava ali hrbitišče srbi.

O Jančetu ni čul od tistega dne nihče več.

Gosposka se je pač trudila zasačiti silovitega beguna, razpisala je celó darilo, sto goldinarjev istemu, ki jej živega ali tudi mrtvega izroči, a vse je bilo zastonj. Ljudje in osobito lovci so sicer pripovedovali, da so ga videli čudno spremenjenega v gorskih prepadih, kjer kakor medved ali volk o divjačini živi; a kaj pravega in resničnega ni vedel nihče. Vse je bilo le ugibanje razgrete ljudske domišljije, ki si o stvareh, katerih ne ume, lastno sodbo in zgodbo dela.

Cilja je kmalu potem ozdravela in ker je čula, da se stari Viženčar s smrtjo bori, hitela je nazaj in kakor da bi se ne bilo ničesar zgodilo, stregla je staremu možu.

In ni se branil svoje najdenke ponosni Viženčar. Ne, videlo se mu je celó, kako po godu mu je njena postrežba. Prej kakor bi bil kdo pričakoval, ozdravel je toliko, da je hodil ob palici okoli.

A govoril ni, kakor da bi mu bil otrpnil jezik, niti ni nikdar omenjal svojega sina in one nesrečne dogodbe. Bil je kakor da bi bila zadnja iskrica veselja zamrla v njem. Ko je bil krepkejši, ostajal je po cele dni z doma. S puško na rami je hodil po gorah in planinah, videzno na lov, a ljudje so pripovedovali, da divjačina neki ni v velikej nevarnosti pred njegovo puško, kajti videli so ga več potov sedeti ob vrtoglavem

prepadu, med tem ko se je nad njim vrtil bistrooki jastreb, ali bežal v bližnji beli planinski zajec, a lovec se ni ganol niti poskušal svojega orožja nad predrzno divjačino.

Tako minete kake dve leti. Bilo je precej pozno v jeseni, ko gospoda rada srne in medvede strelja po visokih kamniških planinah. Tudi letos je bil napovedan velik lov na medvede, kterege se bode celó udeležil nadvojvoda J., ki je ravno isti čas bival v Ljubljani. Velike priprave so se delale zaradi tega med lovei iste okolice, kajti hoteli so primerno sprejeti slavnega gosta. In ker je imel lov več dnij zapored trajati, preskrbeti se je moralo lovskeje družbi prenočišče po gorah. Ker je bilo vižensko posestvo najvišje in Grintovcu najbližje, odločilo se je to kot najpripravnejše.

Viženčar ni bil zaradi tega ponosen, kakor bi bili vsi njegovi raztreseni gorski sosedje, temveč niti prav zadovoljen ni bil. Puško je oprtil dva dni prej, in odšel je na planine ter prepustil vso pripravo Cilji in družini.

In mlada gospodinja ni rok križem držala niti hotela biti zadnja postrežnica cesarskemu gostu in njegovemu imenitnemu spremstvu. Vse je moralo biti na nogah. Hlapci so sekali smreke in postavljali mlaje pred hišo in pletli zelenje pri vhodu, dekle pa so morale snažiti in pomivati pohištvo in posodo, da se jim je čelo potilo. Cilja je sama kakor na novo oživila pri tej novici. Vedno in povsod je urejala in zapovedovala sama, poklicala je celó gosposki izučeno kuharico od fare in na novce ni gledala, ko je bilo treba kupiti tega in drugega. Družina ni mogla umeti in je zmajevala z glavo, kaj namerjava njena gospodinja in kaj jej more koristiti toliko truda.

Že drugi večer je bilo vse spremenjeno na Viženčah. Lepa, pobeljena hiša se skoro videla ni iz smrekovih mlajev, in pri vhodu je bil visok slavolok z napisom, ki je naznanjal visokim gostom pozdrav. V velikej svetlej sobi pri tleh pa je bilo na prvi pogled kakor v gosposkeje dvorani.

Dolga miza je bila pogrtnena s praznim prtom domačega tkanja, na njej so se svetile steklenice in kozarci, kakor da bi bili ravno kar vlti; v kotu pa je visela z zelenjem okinčana podoba cesarja Ferdinanda. Spalnice so bile odločene v dveh sobah v prvem nadstropji. Sicer ni bilo tu videti mehkih gosposkih perníc, a bilo je vse čisto in perilo iz najlepšega domačega platna, odeje tkane iz bele volne gorskih ovac in sicer tako okusno, da bi se vsak olikani tujec čudil takovemu izdelku v oddaljenem pogorji.

Že dan pred prihodom lovcev so hodili ljudje od blizu in daleč pogledavat priprave na Viženčah, in celó farni župnik, sivolas, častljiv starček potrudil se je tja, kajti pozdraviti je hotel cesarskega princa, ki je slovel po vsem cesarstvu in črez njegove meje zaradi svoje ljubeznji-

vosti in dobrotljivosti proti ubogim; nikomur ni odrekel prošnje, če lje bilo v njegovej moči uslišati jo.

Čudno je bilo le to, da ni bilo Viženčarja od nikoder na ogled. Cilja je vsak pot zbledela, kedar se je spomnila, kaj naj odgovori visokemu gostu, če jo popraša po hišnem gospodarji; saj povedati mu ne more, da se je njemu skrila, in verjeti bi tudi ne mogel drugače, kot če mu odkrije žalostno zgodbo zadnjih dveh let na Viženčah.

Tako se je približal napovedani dan, kmetovalcem na daleč okrog v veselje, mladej gospodinji na Viženčah pa je vzbujal tesnobo in skrb.

Ko se je jelo mračiti drugi večer, stala je pred viženskim poslopjem velika množica gorjanskega ljudstva, nekteri so prihiteli več ur daleč celó iz doline. Pred hišnim pragom pri okinčanem vходу je bila zbrana domača družina in sicer na enej strani dekle v belih pečah, na drugej hlapci s črnimi kastoreci v črnih irhastih hlačah, z visokimi čevlji in vsi brez izjeme v najlepšej prazničnej obleki. Sredi družine se je prikazala sem ter tja njena mlada gospodinja, a le za trenotek, in zopet je izginola, vedno v skrbéh, da še to in ono ni v redu, kakor bi moralo biti.

Zdajci nastane vriš in krik: „Zdaj le gredó!“

Pri tej priči stopi iz hiše Cilja s sivolasim župnikom in hiti visokim gostom nasproti.

Že po prvih besedah, s kterimi pozdravi župnik cesarskega princa, ki se mu uljudno zahvali, zapusti Ciljo prešnja boječnost in tesnoba. Mirno naznani, da je pripravila prenočišče za visoke goste, kolikor je bilo v njenej moči, ter da je velika čast za njo, ako sprejme imenitna družba njeno slabo postrežbo.

Odkritosrčnost, mirni pozdrav, še bolj pa morda zvananja lepota, ljubeznjivost in lepa noša pogorske slovenske deklice bila je jako povšeči cesarskemu princeu, kajti smehljajoč je podal Cilji roko, in pridržéč jo v lastnej pristavil slovenski: „Ali si ti gospodinja na Viženčah in še tako mlada? To je lepo.“

Cilja je zarudela kakor pireh pri teh besedah in — v nepopisljivej zadregi vprašanju polglasno pritrčila.

Trenotek pozneje dospe družba imenitnih lovecev pred vežo, kjer jo pričakuje obila množica, in ko je marsikteri izmed lovecev tega ali onega hlapca in dekle ogovoril, odidejo v spodnjo sobo, kjer je že bila večerja pripravljena.

Cilja sama je lovecem stregla. Kmalu je postalo živahno življenje v pogorskej hiši, kakor ga že od Viženčarjeve ženitve sèm ni bilo.

Ko se je izpraznila marsiktera kupica temu in onemu na zdravje, popraša cesarski gost še enkrat Ciljo, ali že dolgo sama na Viženčah gospodinji, ali so jej že davno stariši pomrli in zakaj si ne poišče ženina, kar bi takovemu dekletu nikakor ne bilo težko.

Pri tem vprašanji Cilja zopet zarudi, in ker princ odgovora pričakuje, zalije jo bridkost, da se jej v lepem očesu solze zabliščé, na kolenu pred princa omahne ter roki povzdigne in pravi ihtéc: „Milostljivi gospod, žalostno, strašno žalostno je pri nas.“

Dalje ne more govoriti. Začudjen dvigne nadvojvoda jokajočo deklico in jej prijazno veli, poleg njega sestí. Ko se Cilja nekoliko pomiri, mora njim zadnjo dogodbo na Viženčah pripovedovati.

Najprvo opraviči starega Viženčarja, da je šel od doma, ker je zadnji čas čudno spremenjen; a ko omeni potem o Jančetu in o boji z nesrečnim vojakom, zalijó jo zopet solze, pade na kolenu, preseče roki povzdigne in govori: „O milostljivi cesarski princ, le Vi in naš svetli cesar morete odvrnóti to strašno gorjé od nas. Usmilite se Jančeta, on je najboljši človek, le očetova jeza in strašno naključje ga je storilo ubijalca in beguna. Jaz sem njegova nevesta. Brez mene, trdil je, ne more živeti na tujem, saj je edini sin premožnega posestnika, kterih ne jemljó v vojake, če stariši hoté.“

Dalje ne more govoriti.

Vsej družbi se je smilila uboga deklica, in potem ko je župnik z rosnim očesom resnico te povesti potrdil in povedal cesarskemu princu čudno dekličino minolost, bilo je vse osupneno takove osode.

„Potolaži se, deklica,“ ogovarja princ mlado gospodinjo, ktera je še vedno pred njim klečala. „Videti hočem, kaj je mogoče storiti. A najprvo je potreba, da se oglasi tvoj ženin sam pri sodnji in se obravnava končá zaradi uboja, o vojaščini ne bode take sile, če je edini sin.“

Kakor da bi se bila deklica iz strašnih sanj zbudila, vzdigne se pri teh besedah kvišku in poljubuje visokemu gostu roki in obleko ter jo moči s svojimi solzami.

Up in tolažba pa je Ciljo tako nenadoma spremenila in sicer njej na korist, da so se potem gostje čudili njenej spretnosti in telesnej lepoti, ki bi bila tudi lahko vsakej inenitnej gospej na čast. (Konec pride.)

I v é r i.

Veséli se, číslan v svojem ródi,
 Samó ne kaži se previsòk,
 A s tem ne rêčem tí: bós mi hòdi,
 Ter brez skriljáka in goloròk!
 In znaj, ée doslé na življenja cesti
 Korák je bil srečen tebi in skòk,
 Prej, nego na zaželénem si mesti,
 Pogóltne léhko te rúpnik* globòk!

* Rúpnik se nazíva v Dolénjih brézno na močvirji.

Kdor jezen s pušico v srcé te vstrétil,
 Ne misli, da bi ljubbèš je zacétil.
 A naj bi tudi ti rane zacétil,
 Kdo vé, da ne bi te zopet vstrétil?

Ko zébe te v zimi, zapíraj duri,
 Če ímaš kuríva, peč si zakurí,
 A za panjáče skrbí v leti,
 Da bode móči v mrazi se greti.

Pri péči naj bi v leti se gréli,
 Dejál bi svet nam, da smo zblaznéli,
 A kdor se v zimi prítisne k péči,
 Da bil bi neúmnik, ne smeš mu réči.

Kedár strahú ni mišjega v hiši,
 Slobóde slast uživajo miši;
 Ko pride nazaj, vsa družba obstane,
 Zbojí se za kóžo in v kota plane.

Takó se nam smrtnim godí sinóvom,
 Razlíčnim v oblast smo dani strahóvom:
 Če žalim Bogá, me strah je hudíca,
 Če v zákon drégnem, bojím se biríca!

Da rod je človeški brez strahú,
 Imeli še manj bi kot zdaj mirú,
 Izginol bi s svéta nam brez sledú.

Pred soboj zláto vince v kozárcih
 Sedeli mladci pri modrih smo starcih.
 Veselo je kaplja vinska tékla,
 Beseda se mnoga ozbiljna rékla.

Očák spoštovan je v našem séli
 Dejál s kazalcem na resnem čéli:
 „Mladiči, prehitro vi pota mérite,
 Potem opešani se iznevérite.
 Nekdáj položnejše smo hodili,
 A vendar nismo poslednji bili,
 Nekdáj smo v lépsi delali slogi,
 Trudčè na prid očini se vbogi,
 Če bode napòr mu koristi donašal,
 O tem nobeden ni delavcev vprašal,
 Takó pridóbili smo to malo,
 Kar vašim je ròkam v oblast se dalo!“

Resnične besede, mož čestiti!
 Prenagel je časih nam korák,
 In prvi bil najrajši bi vsak,
 Če tudi ni móči slednjemu bití.

A znajte, kakor je nekoč vas,
 Ljubezen očinska prošinja nas.
 Naj smotra kateri brat ne doseže,
 Med potom omaga in v senco léže,
 Saj mnogo drugih do zadnjega dne
 Posvétí dómu rokó in srcé,
 Ki sta mu neznana sebičnost in strast,
 Ter delo za rod je najviša slast!

Kder niso ljudjé te v družbo pozvali,
 Ne upaj, da bi ti čast dajali;
 A kder si dobro vzprijet bil, védi,
 Predolgo tudi nigdár ne sédi.

Zagrnil je svet se v nóčne temine,
 Skriváj sfrfrá netopír iz votline;
 Očito dvigne o belem dnevi
 V oblake visóko se órel kraljevi.

Jos. Cimperman.

Črtica iz življenja na kmetih.

Pri Trojanu je bila lepa kopa otrok in sicer večina fantov. Starišem so delali ti paglavci dosta skrbi, in če je mati včasih tožila in dejala, da nima drugega z njimi, kakor težke ure, noči brez spanja, rekla jej je stara žena, koja je sama izredila šest sinov in ravno toliko hčeri: „Kaj zdaj, kaj zdaj, ljuba moja, ko so še mladi: mali otroci, male skrbí; ko jih začnó v vojake jemati, in ko pride vsako drugo leto eden na vrsto, potem še le pridejo časi, da se ti bodo lasje belili na glavi. Nobene noči nisem brez skrbi zaspala, ko so jeli moji sinovi doraščati.“ Res, to ni bila posebna tolažba za mlado ženo, ki je imela že pet sinov in eno hčer, in pozneje se je družina še množila, posebno fantov je bilo vsako drugo leto več pri Trojanu. Bili so pa vsi zdravi, toda tudi živi in prav neposajeni. Vse jih je bolj veselilo kakor erkev in šola, to pa je materi delalo še večje križe, ker je morala otroke v erkev poganjati in v šolo siliti. Dostikrat se je prigodilo, da je šel eden ali drugi namesto h krščanskemu nauku ob nedeljah na kake črešnje, ko so bile dozorele spomladi, ali pticam nastavljat v jeseni. Se vé da mu zaslužena kazen ni odšla, ako ga mati ni videla v erkvi med drugimi dečki, zvečer, ko je bilo treba povedati, kaj so gospod „pridigovali“. Po dva sta včasih klečala na ajdi ali na ostrem polenu, ker sta se slabo in nespodobno obnašala v erkvi ali ker jih ni bilo ne pri litanijah ne pri krščanskem nauku.

Ravno taki križi so bili s šolo. Vendár sta hotela oče in mati vsaj

enega v mesto v šolo poslati, naj že bo kateri hoče, saj bistrega uma so bili vsi, samo učiti se ni maral nobeden.

„Tako bi bilo lepo,“ dejala je mati, „in Bogu tako dopadljivo, ko bi izredili gospoda, da bi sveto mašo bral in molil za nas, ki sami premalo dobrega storiti moremo, in ki smo tako polni slabosti in greha!“ Res odločilo se je, da pojde Janez v šolo, da bode gospod; zato ga je jel pripravljati farni učitelj in ga posebej podučevati, da mu bode lažje, ko pride v mesto. Doseglo se je toliko, da je prišel Janez precej v tretji razred, ko so ga v mesto odpeljali. Fant se je dobro učil, ko je videl, da se mu je odločila posebna pot, saj je že toliko sam preudaril, da bi bilo grdo, ko bi šolo slabo dovršil, in dobil je precej prvo leto, ko se je šola sklenola, darilo pri slovesnem šolskem sklepu. Bil je pač eden starejših učencev, ker šel je pozno iz domače hiše. Dokler je bil domá, pomagal je večkrat čredniku krave pasti, vselej kedar je prišel Jesenovčev Andrej na „rejo“, šel mu je Janez „tretjinit“. Andrej je pasel več let srenjsko goved in šel je od hiše do hiše, ter bil toliko dnij pri vsakem gospodarji na reji, kolikor molznih krav je imel gospodar v čredi. Vsaka hiša je pa razven tega morala dati čredniku toliko dnij, kolikor časa je bil na reji, pomagača ali „tretjineka“. Janez se je vedno veselil, ko je ná-nj vrsta prišla. Tudi Andrej ga je rad imel, ker je bil dečko dober za rabo. Bil je hitrih nog in nikakor ne bojéc. —

V šoli je bil Janez priden učenec vse do konca gimnasije. Vedno je bil eden prvih, vendar do duhovnika je pa ni prignal. Osoda ga je drugam pritisnola. Kolikor časa je hodil v šole, godilo se mu je slabo, ker ga stariši niso mogli podpirati, čeravno bi ga bili radi, a ni bilo mogoče; zeló zadolžena kmetija in velika družina, to so bile reči, ki so Trojanu in njegovej ženi vsak goldinar sproti iz rok jemale, za Janeza je bilo le jako malo mogoče storiti. Toliko je stradal, da je bilo grdo, in ob počitnicah je pomagal domá delati, kakor njegovi bratje. Še ko je bil v šestej in sedmej šoli, kosil je z drugimi senoseki vred in je mlatil, kakor vsak drugi mlatič, samo da je bilo njemu trdo delo veliko bolj težavno, kakor drugim.

Če se mu je na gimnasiji že slabo godilo, ker ga stariši niso mogli podpirati, tem hujsi časi so prišli, ko se je vpisal v višje šole. Zdaj so se mu še le jele delati pajčevine po želodec, in prišli so mrzli zimski večeri. Vendar tudi te je pretolkel in prestradal revni kmečki sin, in posrečilo se mu je, da je kmalu dobil toliko službo, da mu ni bilo več treba vsaj stradati ne, čeravno je bila plača še jako mala. Od tega pa, kar je zaslužil, pošiljal je, kolikor je mogel, svojim starišem, da jim je nekoliko olajšal slabo stanje in jim je povrnil, kar so storili zá-nj. Ljudje v domačem kraju so ga čisljali in spoštovali, čeravno ni gospod postal. Rekli so samo, da je škoda, da ni nove maše pel, vendar mu niso očitali,

da se je izneveril. Čeravno je bil že dolgo samostojen, rekali so mu vendar vedno le „Trojanov študent“, to menda zavoljo tega, ker je hodil Janez rad, kedar je le mogel, domú in ker je vedno rad z dijaki občeval in bival v njihovej družbi, pa ker je bil neoženjen.

Nimamo namena Janezovega življenja opisovati, vendar smo morali nekoliko omeniti o njegovih dijaških letih, da čitatelj zvé, kako trdo se je boril sin revnih starišev, predno je prišel do skorje trdega kruha, kakor se skoro večini osobito slovenskih dijakov ne godi dosta ali nič bolje. Danes najdemo Janeza že kot moža, ki je marsikaj skusil, nenedoma s starim črednikom v veselem pogovoru.

Prav zeló vroče je bilo poletni dan, ko pride Janez, ki se je tudi nekoliko za rastlinstvo brigal, iz gore z različnimi zelišči in travami v papirji zavitimimi in v velikej vreči spravljenimi. Debela gorjača ga je vedno spremljevala, kedar je šel v goro, pa duhana je moralo tudi biti, čeravno je sam le malo kadil. Dajal ga je rad drugim, da so si ga natlačili, ker to je pri ljudeh v njegovem domovji znamenje lepe prijaznosti in pravega prijateljstva, ako kdo drugemu duhana ponudi, če se srečata, ali o kateri si bodi priliki, ravno tako kakor v gostilni, ko znanec znanca, ali prijatelj prijatelja pit pokliče. Torej tudi duhana je imel sabo, v prav navadnem, kmečkem mehurji, ki mu ga je brat posodil.

Čreda se je pasla na Strebnem, in Jesenovčev Andrej je hodil med njo, ker je še vedno pasel, kakor tačas, ko mu je Janez „tretjnil“. Poslednjemu je šla na enkrat cela vrsta mislij iz preteklih dnij skozi možgane, in spomin za spominom se mu je podil, ko se je čez toliko časa zopet sešel s svojim nekdanjim „predpostavljenim“. Vesel je bil starega črednika in prvo je bilo, ko ga je nagovoril, da mu je tudi roko podal, potem ga pa vprašal, kako se mu godi. Stari Andrej ni vedel, ali bi ga tikal ali vikal, ali kako bi govoril, da bi bilo prav.

Janez je to precej zapazil in je pomagal čredniku iz zadrege, rekóč: „Tu natlači si pipo in ne preišljuj, kako bi rekel, govori tako, kakor si vaju in kakor si govoril z mano, ko sem ti pomagal pasti in ko sva ribe lovila, kedar sva prišla do potoka.“ Starca je prijazno vedenje Janezovo, še bolj pa menda tudi spomin na minole čase tako prevzel, da so mu postale oči mokre. Vsedla sta se na trato pod bukovo drevo v senco, okrog njih pa je šla živina po paši in zvonci so peli, veliki in mali, kakoršne so imele krave na vratéh. Jela sta govoriti in vsa govorica se je pletla o preteklosti, le malo se je drugega omenilo. Andrej je bil zdaj že bolan in sicer ga je kašelj hudo tlačil.

„Zahvalim za tobak!“ pravi črednik, ko je gobo in kresilo iz žepa jemal, da si ga zapali. „Kje so tisti časi, ko sva skupaj pasla in v senci ležala, ko je živina prežvekovala, predno se je zopet jela pasti vroče poletne dni? Vse je šlo, vse je minolo. Ti si gospod postal, šel si po

svetu in si marsikaj skusil, jaz pa, jaz sem vedno Jesenovčev Andrej, vedno tisti črednik, ki sem bil, ko si mi prve sive lase, ko so se ravno nekteri pokazali, pulil iz glave.“

„Kaj boš, vesel bodi, da je tako. Stradati ti ni bilo nikdar treba, veselja si dovolj doživel, ko si tako mogočno korakal za mnogobrojno čredo zvečer iz paše proti domu, in kako brhko in glasno ti je vselej rog zapel, ko si zjutraj znamenje dal na vasi, da se naj živina iz hleva izpusti. Pa si vedno moško korakal in še zdaj si edini v srenji, ki hodiš ravno tako možato, kakor svoje dni, ko pride čas, da more živina iz hleva. Veš, kako veselje je bilo za tiste, ki so ti mogli tretjiniti? — Kdor je le mogel, vsak je rad šel s tabo, kolikor nas je bilo tačas fantinov v vasi, da ti je pomagal pasti. O poldne si se vselej lahko naspal pod košatim drevesom, „tretjinek“ ti je pa iskal sivih las v glavi. Menda so ti vse sproti populili, saj še danes ni dosti spremenjena barva od prejšnje. Lase smo ti pač le zato iskali, da si lažje zaspal. Včasih sem gledal in gledal, pa ga le nisem dobil, glave ti pa nisem upal obrniti, da bi te ne prebudil. Ali veš, kako sva imela narejeno za plačilo? Če sem ti izpulil tri ali štiri, pa si mi omajil piščalko iz vrbe pomladanski čas, ali si mi ujel postrv, da sem jo spekel na kamenu, ki sva ga v ognju segrela. Kako so bile dobre te ribe kar iz vode! Vrat sva jej zlomila, pa sem jo spekel. In kako si jih znal loviti, kar brž si jo potegnil iz vode, meni pa niso hotele prijemati, če sem se še toliko trudil in pomakal trnek v vodo. Kar zapletlo se mi je za kak kamen ali v kako vejo, pa sem potegnil, kolikor sem mogel, ker sem mislil, da je riba, in raztrgano je bilo vse. Ne trneka, ne svinčene kroglice, ribe pa že celó nisem prinesel iz vode. Bil sem brez vse priprave.“

„Potem sva pa zopet iz žime vrvico pletla in jo vezala. Žima se je lahko dobila, saj so se vedno konji pasli po pašnikih.“

„Toda bela je morala biti, in ali še veš, kako sem se včasih bal iti je konjem pulit? Res da je ni bilo treba veliko, vendar biti je morala. Kedar sva šla s kakim fantinom žime iskat, ujela sva belega konja, in držal ga je eden pri glavi ter ga gladil in se pogovarjal z njim, drugi mu je pa stremence žime v repu zavezal na kako vejo v grmu, kamor sva konja zapeljala in ostalo je stremence na veji, ko je mahnol konj z repom po pustih muhah, ali tja po suhih rebrih. To smo bili maloprida paglavei!“

„In ko so nam začeli prepovedovati rib loviti, postalo je hudo. Nikdar več ni bilo mirú, če sem le vrvico v vodo pomočil, pa mi je bil kdo za hrbtom in precej sem dobil tri dni zapora. Odkar nam je pa gospôda vse zaprla in prepovedala, tudi živali ni več toliko, kolikor je je bilo. Zdaj nikdo drugi ne lovi, kakor ravno ribič, in po letu gosposki ljudje, ki ne vedó, kako bi si čas pregnali, pa polovico, kaj pravim?“

deseti del ni postrvij, kolikor jih je bilo tedaj, ko jih je še kmet smel jesti. Jaz sicer vém, da že trideset let nisem nobene snedel, toda lovil sem jih tako rad, da se te igrače skoro nisem mogel odvaditi, ko so nam jih jeli prepovedovati. Dandanes se vé da sem to reč popolnoma opustil,“ pravi pastir.

„Ali si lisicam še nastavljal tako, kakor véasih, od kar se nisva videla?“

„Kaj pa da sem. Ravno to me je v nesrečo spravilo. Vidiš levo roko sem skoro izgubil. Poglej jo, kako je skrčena in razdelana, kakor suha veja na starem tršči. Nič več je ne bom rabil, kakor sem jo. Skopec mi jo je tako naredil.“

„Vidiš, bilo bi vendar boljše, da bi bil lisice pustil.“

„In koliko bi bilo bolj prav za me, toda lov, to je taka sila, da se je človek ne more odvaditi, če se je loti.“

„In kako se je godilo, da si se ujel, saj si bil vendar vaje nastavljal!“

„Kaj vém, kako je to bilo. Šel sem ravno, ko je prvi sneg padel v jeseni, za Jamo in sem nastavljal. Ko je bilo že vse v redu, pustil sem in odšel. Kar pogrešim čez malo časa nož; torej grem nazaj in res ležal je pri nastavi. Tu je ležala suha smrekova vejica čez železo, sežem po njej, da bi jo proč potegnol, kar se sproži in zagrabilo me je. Kri je lila, kakor bi bile vse žile prerezane, nehoté sem kričal in nikakor nisem mogel roke vzeti iz železa. Prav po naključbi pride po stezi onkraj Jame stari Sedar. Ko sliši krik, hoče videti, kaj je in dobil me je ujetega. Pomagal mi je, da sem se oprustil. Grozne bolečine so bile in še prisadilo se mi je, vso zimo nisem bil za nobeno delo, in roka je taka-le ostala, kakor jo vidiš, da je le malo za rabo. In mislim, da je to tudi uzrok moje bolezn, ki me bode pokopala. Preveč krvi sem izgubil in pa še prehladil sem se bil nekaj, nato je kašelj pritegnol in nič več nisem, kakor sem bil.“

„Saj se ti ne pozna, da bi bil bolehen, barva ni slaba, rejen pa nikdar nisi bil.“

„Res, da letos še gre, ali slab sem bil že, da sem komaj kosti prenašal. Dokler sem zvonaj z živino, počutim se še dovolj dobro, toda zima in mraz mi vsako leto hudo dela, to je bilo zdaj že dve leti tako. Ljudje so mi celó smrt obetal, vendar do zdaj sem se še branil, a ne vém, kako dolgo se bom še mogel.“

„Ali si jemal kaka zdravila?“

„Nekoliko časa sem dobival kroglice od gospoda župnika, pa ne vém, ali so mi kaj pomagale ali nič. Najbolj so me kmetice ozdravile, posebno letošnje spomlad in lansko poletje.“

„S čim?“

„Prav s samim mlekom. Bil sem namreč tako slabega želodeca, da nisem skoro nobene reči, več mogel jesti, tudi se mi ljubilo ni. Kolikor sem kruha zjutraj sabo vzel, toliko sem ga zvečer domú prinesel, če ga nisem komu dal. Posirjenega ali kislega mleka se mi je pač večkrat zljubilo.“

„Tega je na paši pač težko dobiti, ali bolje rekóč, ni ga.“

„Se vé da ga ni, in sabo ga tudi nisem mogel jemati. Ali ko so žene videle, da sem bolan in da se mi ga ljubi, pošljale so mi ga na pašnike. Skoro vsak dan sem ga dobil. In to me je tako okrepčalo, da bi ne verjel, ko bi ne bil tega sam na sebi skusil. Želodec se je popravil in jel sem tudi druga jedila zmagovati. Kako sem hvaležen dobrim ljudem! Gotovo bi me že ne bilo več, ko bi mi gospodinje ne bile tako postregle. Ljudje so le govorili, da je jetika, saj morebiti, ker noge imam težke, kašelj me tudi še ni opustil in moči ne morem več dobiti; toda bolje mi je vendar, kakor lansko leto.“

„Počasi se bode vse zopet poravnalo,“ tolaži ga Janez, „samo varovati se moraš, da se ti ne povrne, osobito prehlajenja ali kaj takega.“

„Jeseni in spomladi se je najbolj bati. Ko jame listje z drevja padati in do tačas, da gozdi goli postanejo, pa spomladi, dokler drevje dobro ne ozeleni in potem še nekatere dni, je navadno največ mrličev. Zdaj, kar sem bolehen, opazujem in vidim, da je res tako, kakor sem večkrat slišal praviti. Dokler je človek zdrav, ne zmeni se dosti za te reči. Ko pa zboli, sili mu pa ravno to najbolj v glavo, kako ljudje umirajo. Čeravno sem že v letih, vendar bi še rad nekoliko časa pastiril, najbolj se mi še to delo prilega.“

„Še tako boš zdrav, da bo veselje, in rog ti bo pel kakor včasih!“

„Kaj meniš, komaj sem že zatrobil in še zdaj nič ne maram za-nj.“

Drevje je dajalo vedno daljo senco, živina se je razšla na različne strani, tretjinek jo je zavračal proti domu, črednik in njegov nekdanji pomagač pa sta se pobrala iz trate in šla sta vsak s svojo gorjačo tudi za živino.

„Da bi Bog dal, da bi se še kdaj videla!“ pravi pastir, ko se poslovil od gospoda, ki je šel s svojimi rastlinami po stezi čez travnike v bližnjo vas. Postal je in gledal za odhajajočim, še le ko ga je svet vzel, tam kjer se nagne zemlja in se zavije steza navzdol, počil je Andrej z bičem in ukazal tretjineku, da naj požene čredo, ker bode čas proti domu zavrtni jo.

Popadalo je listje jeseni z dreves, goli postali so gozdi. Andrej je živino zopet gospodarjem izročil, in to je bilo zadnje leto. Spomlad je prišla, toda črednika so morali kmetje drugega iskati, ker stari ni mogel več na rog zatrobiti, popolnoma je oslabel, in še predno je prišla zopet zima, zagreblji so ga.

Dokler je črednik še zvonaj lazil, zanimalo so ga rastline zdaj bolj kot v prejšnjih časih. Videl je, da jih njegov nekdanji tretjinek nabira, in hotel mu je veselje napraviti z lepimi „rožami“. Zato jih je jel nabirati, spravljal jih je, devajoč jih v papir, kakor jih je videl pri gospodu vložene. Poznal ni vseh, kolikor jih je nabral, vendar dosti mu jih je bilo znanih zaradi njenih zdravilnih močij ali zaradi lepega cvetja in krasne dišave. „Ko zopet pride gospod, dal mu jih bom, kako se jih bode veselil, ko bo videl, da sem jih v zadnjem času za-nj nabral. Moram mu napraviti veselje, ker me je on tudi tako razveselil, da se je k meni na trato vsedel ter bil tako domač z mano, kakor tedaj, ko je bil še fantin; duhana mi je dal, govorila sva to in ono, ni pozabil domačih gričev, pozna še vsako „grabnice“, vsako vodico, vsaka steza mu je še znana in beseda mu je tako domača, kakor mu je bila poprej. Zato mu pa hočem nabrane rastline podeliti, ko se zopet vidiva.“

Vendar Andrej ni dočakal več vrlega domačina. Predolgo ga ni bilo. Toda še pred smrtjo se je spomnil na-nj. Poklical je namreč sestro Nežo, ki mu je stregla in ga opravljala zadnji čas, pa jej je rekel: „Mislim, da ne dočakam, da bi se s Trojanovim gospodom še kdaj videla. Imam ga tako rad, ker ni prevzetan, ne visok, ker me ni pozabil. Videl sem, da ga cvetlice ali sploh rastline veselé. Nabiral jih je, ko je bil zadnjič tukaj. Hotel sem mu veselje napraviti in nabral sem jih tudi jaz nekaj. Tako kakor jih je on imel v papir vložene, vložil sem jih tudi jaz, ali prav ali ne, tega ne vém. Gori pod streho v skrinji so. Ko bi me prej smrt pobrala, kar menda ne bode drugače, ker se zdaj čutim vedno bolj slabega, ko bi me prej zadušilo, kakor bi se še z gospodom Janezom videla, daj mu ti te cvetlice in mu reci, da sem jih jaz prav sam zá-nj nabral, naj jih vzame za spomin na starega črednika.“

Kakor je bolnik sestri naročil, tako je storila, gospod Janez pa je podedoval po ranjcem pastirji malo zbirko rastlin iz domačih logov, in pri vsakej, kolikor jih je črednik poznal, bilo je napisano, čemu se rabi.

Zapuščina pa, ki jo je podedoval, ostala mu je svet spomin in bila mu je še toliko večje vrednosti, ker je bolan starec v času, ko že ni bil za nobeno delo, tudi za pašo ne več, še vendar vse moči zbral in lezel na travnike, k vodi in v gozd, da je pulil in nabiral, kar se mu je med rastlinami posebne vrednosti zdelo.

Samostal.

S a m o.

Končan je boj, odloženo orožje,
 Nikjer sledú sovražnikov več ni;
 Njih mrtva trupla krijejo obnožje
 Bregóv, ki zora jim glavé zlati;
 Utihnole sovražno je kopito,
 Nehalo divje klanje je srdito.

In Samo, krasna viteška podoba,
 Velik, krepkejši nego stari hrast,
 Slovanov kralj, ki diči ga zvestoba
 Podanikov, ljubezen, slava, čast,
 Stoji med zmagonosnimi krdeli,
 Po ramah padajo lasjé mu beli.

Slovesno dvigne kralj rokó desnico,
 Mirú trobenta glasno zadoní;
 Bogovom užge sam darov kopico,
 Njih dim, bogovom mil, v nebó puhti;
 In izza gor žareče solnce vstaja,
 Ko starešinam kralj rokó podaja,

Rekó možaka v znamenje zaveze,
 Ki ves slovanski rod objema naj!
 Uniči naj kalí sovraštva, jeze,
 V ljubezni druží brate vekomaj!
 In ko pozdravi vse, prisega glasno,
 Nad njim prisego sliši nebo jasno:

„Vse, kar je blago, vzvišeno in sveto,
 To kralja vašega vodilo bo;
 Sreó, za vašo srečo, slavo vneto,
 Bo v miru, v vojski bo vas ljubilo.
 Močí napnimo! narod smo mogočni,
 Bučele v miru, v boji levi močni“

„Ne toči solz več tužna majka Slava,
 Otroke svoje vse objeti sme;
 Ne krati več nam vrag narave prava;
 Slovanstvo cveti in razvijaj se!
 O večna hvala, mili vam bogovi!
 Zjedinjeni vsi Slave smo sinovi.“

T. Turkuš.

Studenčeku.

Studenček pod skalo
 Kakó si vabljiv,
 In v svojej prostosti
 Kakó ljubeznjiv!

Midvá sva si stara
 Prijatelja že,
 Ker dan sem za dnevom
 Obiskala te.

Kozarček si mali
S pijačo hladno
Šumljaje napolnil
Mi vselej voljno.

A zdaj več izviral
Ne bodeš za mé,
Več tvoje jaz pila
Ne bodem vodé.

Po tujem hoditi
Obsojena sem;
Kakó je to bridko,
Težko ti povém:

Zgrešiti podnebje
Mi ljubo takó,
In tebe, studenček,
S studéno vodó!

A ti boš, presrečen,
V domovji ostal,
Od koder nikdó te
Ne bode izgnal.

Le bodi in kinčaj
Dolino lepó,
Ohrani te nébo
Še sto let in sto!

A jaz med spomine
Bom svoje sladké
Studenček pod skalo
Zapísala te!

P. P.

Zajčja teletina.

(Humoreska; prosto predelal J. S—a.)

I.

„No, gospod Zvitovič, kako vam ugaja v našem kraju?“ vpraša župan Brumen žendarma, ki je prišel po cesti proti njemu.

„Dobro, prav dobro!“ odgovori žendarm, „to so krasni kraji v Slov. goricah, desetkrat lepši, kakor na Pohorji.“

„Ali ste si že kaj ljudi ogledali?“

„Sem že, gospod župan; mislim, da za me tukaj ne bo prehuda, kajti do zdaj sem našel same dobre, pridne ljudi.“

„V občé imate prav, ljubi Zvitovič, pa izjeme so tudi pri nas.“

„Tako? Bi-li me hoteli g. župan na katero opozoriti?“

„Ali poznate Pruštovo zidanico?“

„Še včeraj sem bil ondi, g. župan.“

„Kaj pa se vam zdi o Pruštovem gospodu?“

„O gospod župan, dober gospod, povabili so me takoj na zajutrek — najboljša zajčja pečenka — in zgovoren, prijazen, prav fin gospod!“

„Zvitovič, Zvitovič! vi tega človeka niste spoznali; on je muhast človek. Kot prijatelj vam povém: Pruštov gospod je vašemu predniku dosti bridkih ur prizadel, in če se ne motim, bode kmalu tudi vas imel v svojej oblasti.“

„Gospod župan, kaj s tem mislite?“

„Jaz mislim, da še vi ne veste: Pruštov gospod je strasten divji lovec, pa do zdaj ga še ni mogel nihče zasačiti.“

„Tako, je-li to res?“

„Res je, res, Zvitovič, in do zdaj so se vsi vaši predniki zastoj trudili, da bi ga zasačili. Glejte tedaj vi, da se vam to posreči.“

„Bomo ga že dobili, gospod župan, bomo ga dobili; le na me se zanesite. Zakaj pa sem že dvajset let žendarm, pa tega ne bi zasačil?“

„Dobro srečo! In na dobro priporočbo se potem tudi smete zanašati. Z Bogom, Zvitovič!“

Pri zadnjih besedah se je županov obraz v zvito-hudoben nasmeh raztegnol, pa k sreči ni žendarm tega opazil.

Zvitovič je bil še le v kratkem iz Pohorja v ta kraj prestavljen, in takoj se mu je ponudila krasna priložnost, svojo novo službo s slavnim činom pričeiti. Česar nobeden njegovih prednikov ni mogel izvršiti, to se mora njemu posrečiti! In potem si sme biti svest pohvale — priznanja — višje službe i. t. d. Vse to mu je mrgolelo pred očmi kot plačilo njegovega junaškega čina.

V mislih se je že veselil te sreče, v dejanji pa je užival bolj gotovo sedanjo srečo, to se pravi: Zvitovič je šel od župana v gostilno, da bi si malo grlo namočil.

Kot pameten žendarm pa Zvitovič ni pozabil svojih najnovejših nakanov. Med gosti v gostilni je popraševal, pa prav opazno, saj je bil Zvitovič tudi zvit, o Pruštovem gospodu, o njegovih navadah in različnih okoliščinah, da bi za svoje daljno postopanje imel dovolj trde podlage; včasih je prav zadovoljno zamežikal, češ on že tako vse dobro vé, in ta Pruštov gospod bo kmalu v njegovih pesteh. Res zvit je bil ta Zvitovič!

Pa zakaj so se mu neki gostje posmehovali, ko je Zvitovič precej pozno z dobrim tovarišem iz krème odhajal? —

II.

Od županove hiše do Pruštove zidanice je bilo kake pol ure hodá. Okoli zidanice so bili rodovitni vinogradi, lepe trate in njive, in na eno stran velik, lepo obdelan vrt s prijazno utico in za vrtem majhen gozd. Med vrtem in gozdom je rastlo malo grmovje, in za nekim grmom je danes že cele tri ure čepel novi žendarm Zvitovič.

Bila je zima in strašno mrzlo. Na snegu je Zvitovič dobro opazil veliko zajčjih sledov v vrt, pa le malokteri je bil iz vrta nazaj. In gotovo, sklepal je torej, postrelja Pruštov gospod vse zajee v vrtu.

Da je Pruštov gospod v svojem vrtu zajee lovil, to je tedaj bila

istina; zdaj je še le bilo potreba pri tem zasačiti ga, kar se mu je pa lahko zdelo, zato je danes že tri ure za grmom čepel.

Pa čudno! danes ni nobenega zajca od nikod.

Še včeraj so morali nekteri tukaj biti, ker so sledí čisto nove videti, danes pa se noče nobeden prikazati. Ali se je ta dolgouha žival zarotila proti zvitemu možu postave?

Na tihem mu je že marsiktera huda ušla iz ust, kajti v takej zimi niti ne enega požirka narediti, to je preveč. Izleze torej počasi iz svojega skrivališča in pusti za danes daljno zalezovanje.

„No, no!“ misli si, „le ne obupati! jutre še je tudi dan; saj tudi Rima niso v enem dnevu pozidali.“

III.

Ko je Zvitovič prišel do zidanice, odprl je Pruštov gospod okno, za katerim je že prej dolgo časa sedel, ter poklical: „Gospod Zvitovič! ali bi se ne hoteli malo pri meni oglasiti?“

Malo oplášen, ker si je domislil, da ga je morebiti Pruštov gospod opazoval, gre vendar v hišo, že zaradi tega, ker ga je mraz, glad in žeja že hudo nadlegovala.

Pruštov gospod ga sprejme s prijaznim in nedolžnim obrazom, kakor da bi celó nič ne vedel ter poreče: „Danes ste se gotovo jako namrazili, torej vam ne bo škodovalo, če kupico vina popijete in malo prigriznete.“

Gospa Pruštova prinese takoj mrzle pečenke in vina, in Zvitovič se vsede in začne prav marljivo zalagati. „To je vse kaj drugo, kakor zvunaj v mrazu na zajce čakati; da bi jih bes vzel — vse zajce!“

„Veseli me, Zvitovič! da vam ta teletina tako diši,“ reče gospodar žendarmu.

Temu pa kar v grlu kos obtiči, tako se je zavzel, ko te besede sliši.

„Kaj, teletina?“ pravi; „jaz dam svojo glavo, če to ni zajec!“

„Jaz vam tega ne zamerim,“ pravi smehljaje se gospodar, „saj vi niste prvi, ki mora mojej ženi to pohvalo dati; ona vé teletino tako napraviti, da je nihče od zajca ne razločuje. Marsikteri bi morebiti prisegel, da je to zajčtina, pa je vendar le teletina, prava teletina.“

„Jaz bi že prisegel, da je to zajec,“ mrmrá bolj zá-se žendarm.

„Ne zajec, teletina, prava teletina, ljubi moj Zvitovič!“ potrjuje ljubeznjivo gospodar, zraven pa marljivo na pol ozebljenemu žendarmu kupico naliva, katero on prav pridno prazni.

Tako je prišlo, da je bil Zvitovič naposled prav židane volje, v kateri je skoro obžaloval, da je proti tako ljubeznjivemu, gostoljubnemu gospodu koval hudobne naklepe.

Ko misli domú iti, stisne v zahvalo prav vesel roko gospodarju,

gospej in gospodični hčerki, toda pred vrati še enkrat obstoji in ni mu dalo mirú, dokler ni prav prijazno gospodarja poprašal: „Predno odidem, povejte mi vendar, častiti gospod, zakaj je toliko zajčjih sledov iz gozda v vaš vrt?“

„Menda so jih zajci naredili, ljubi moj!“ odgovori prijazno gospodar.

„To že verujem, ali jaz mislim, zakaj ravno v vaš vrt toliko zajcev prihaja?“ Pri tem vprašanji je zvito zamežal in gospodarja od strani pogledal.

Ta pa tega ni hotel opaziti, ampak šaljivo odgovori: „Za gotovo vam tega ne morem povedati, ker še nisem nobenega vprašal, pa mislim, da zavoljo mojega zimskega kapusa, ki še v vrtu stoji.“

„To je že mogoče; ali jaz si tega ne morem razjasniti, zakaj je toliko zajčjih sledov v vrt, nazaj pa skoro nobenega.“

„Veste, ljubi Zvitovič! to je tudi meni uganjka; sam sem že pre-mišljeval, a nisem si mogel tega drugače razložiti, kakor da te zvite živali, kedar se mojega kapusa najedó, navzad bežijo, da jih ne bi kdo kje od zadi nenadoma s svincem poškopil. Imajo pač tudi hudo vest, kakor tat.“

Zvitovič je bil premagan.

„Da, huda vest,“ mrmrá in se osrčuje še k zadnjemu vprašanju.

„Na zadnje še le eno vprašanje, častiti gospod! ali mi ne bi mogli povedati, zakaj ravno danes nobene teh živalij ni bilo na vrt? Tega ne morem razumeti.“

„Zvitovič, Zvitovič! vi se hočete z mano šaliti! Ali morebiti mislite, naj bi vam zajci čez glavo skakali? Če ste jim vi na poti čepeli, kako naj bi pa prišli, saj veste, da zajci nimajo ravno posebne srčnosti. Zato se nikarte z menoj norčevati, Zvitovič! Z Bogom!“

Zdaj je bil popolnoma premagan. Za ušesi se praskajoč godrnja sam s seboj:

„Bes te plentaj! Zdaj sem se pa opekel, da imam zadosti. Ali Zvitovič ne bo svoje časti tako dal . . . Kaj vino, kaj pečenka, kaj vse to! Jaz ga moram zasačiti! Zdaj vendar vem, kamor se moram postaviti, da ga dobim . . . In dobiti ga moram; zakaj pa bi bil Zvitovič? Ha, Zvitovič je zvit!“

Tako je domú gredé mrmral in nove naklepe koval. „Že vém, že vém! Takoj jutre ga moram imeti!“ In za ta sklep je bil zdaj toliko bolj vnet, ker je dobro občutil, kako ga je Pruštov gospod na norca postavil; zato se mora maščevati, predno se kaj o tem razglasi.

Res zvit je bil Zvitovič, in ni imel zastonj svojega imena! —

IV.

Drugo jutro je Zvitovič zopet čepel na preži, pa ne pred gozdom za grmom, ampak na nasprotni strani.

„Danes pa ne bom zajcem poti zapiral,“ mrmra zadovoljno in se škodeželjno smehlja.

Pa tudi danes že precej dolgo zastoj preži. Mislil je že, da ga enaka osoda čaka, kakor včeraj, že je hotel debelo zakleti — kar zagleda v lesu sivo žival.

„Ha, kaj je to? . . . Resnično, prav živ zajec! . . . Tako, zajec je zdaj prišel, treba še le Pruštovega gospoda, ki ga bo ujel.“

„Saperlot! kakor da bi ga bil poklical! . . . Pruštov gospod že gre proti vrtu — dobro! — na ravnost proti vrtnej utici — dobro — je že notri!“

„Zvitovič, ti si srečen človek! Zdaj pa le opazno na delo!“

V tem hipu je Zvitovič vstal in tiho šel proti hiši. Ondi je zagledal gospodičino hčerko ter jo poprašal po očetu.

„Oče so na vrtu,“ odgovori mu.

„Kaj pa delajo tam?“

„Zajce lovijo.“

„To ga imaš! Zdaj mi pač ne more več uiti!“

Svest si svoje zmage napoti se Zvitovič v vrt. Kar je ondi videl, vzbudilo je v njem posebno zadovoljnost; kajti česar ni mogel nobeden njegovih prednikov doseči, to se je njemu posrečilo. V utici vidi Pruštovega gospoda, ki drži vrvico v roki. Ta vrvica je pripeta na past, ki je v snegu zajcem postavljena. Na železnej v snegu skritej pasti leži kapusovo vehovje in ne daleč proč stoji zajec — ravno tisti sivi zajec, kterega je poprej videl. Žival še ni ugriznola . . . plašljivo se še na vse strani ozira . . .

„Zdaj je pravi čas!“ méni Zvitovič sam pri sebi, pripaše močnejše sabljo, zasučé brke, naredi resen obraz in maršira proti utici.

Pruštov gospod je moral njegove stopinje slišati, kajti naglo se proti njemu obrne, povzdigne prst in na usta ga položivši tiho déne: pst!

Varuh postave je vsled tolike predrznosti kar obstal in se ni ganol, kajti koga bi ne zanimalo videti, kako se zajec ulovi? . . .

Zdaj . . . čap! . . . in „hura!“ zakličé Pruštov gospod. „Tega že imam. Pridite vendar bližje, gospod Zvitovič!“

Zvitovič se bliža in z glavo maja, kajti čisto je zmeden in ne vé, kaj bi rekel.

Med tem pa je Pruštov gospod že pri zajci stal z vitko leskovicó v roki. Ko siromaka zajčeka iz železja reši, prime ga z levo za ušesa, z desno pa mu tako kožuh preteplje, da bi ubogi zajček skoro samega

strahú iz kože skočil. Potem ga izpusti, in tepeni zajec dirja z divjo naglostjo v goščo.

„Le beži in povej to svojim tovarišem!“ kliče gospodar za njim, potem pa se obrne k Zvitoviču in pravi: „Ta je dobil svoj dél; gotovo več na moj vrt ne pride. — Dobro došli, gospod Zvitovič!“

Zvitovič pa je bil ves iznenadjen in pobit.

„Glejte,“ nadaljuje mirno Pruštov gospod, „kako izvrstno sredstvo sem jaz iznašel, da svoj kapus pred zajci varujem. Kakor ste ravno zdaj videli, tako naredim z vsakim zajcem. Te grde živali mislijo, da smejo brez kazni mojega kapusa jest hoditi.“

Zvitovič še je vedno molčal.

„Na to misel ste me ravno vi včeraj spravili. Množina zajčjih sledov mi ni celo noč dala mirú.“

Zvitovič še si zdaj ni mogel domisliti, kaj bi rekel.

„Ljubi gospod! pa še eno reč sem s to šalo dosegel. Zdaj nobena teh živalij ne beži več navzad, ker že svoj dél prej dobí; saj ste sami videli, kako je ta našeškani zajec pravilno bežal.“

Zvitovič je bil premagan — popolnoma je bil premagan! Nobenega upanja ni več imel, da bi se mu njegov tako lepo osnovani junaški čin posrečil.

Popolnoma vdan svojeji osodi sprejel je povabilo Pruštovega gospoda in šel tudi danes z njim v hišo, da bi se ondi vsaj nad njegovo zajčjo pečenko in nad njegovim vinom maščeval.

Pa tudi danes je moral zajca za teletino jesti, kajti vedno prijazni in gostoljubni gospodar mu je prigovarjal: „Le vzemite, če se vam poljubi, pa ne mislite, ljubi Zvitovič! da je zajec, ampak teletina je, prava teletina!“

Svobodne misli o naši izobrazbi.

(Konec.)

IV.

Jaz prehajam k nraavstvenej izobrazbi našega naroda. Naj svoje mnenje že naprej povem: ta izobrazba se meni ravno tako potrebna in nujna vidi, kakor umeteljnostna in znanstvena. Ne samo kolikor si človek ali narod stvarnega in umstvenega kapitala pridobi, ampak in še bolj nraavstveni (moralni) pridobitek podkrepljuje njegov život. In ta naloga, nraavstvena, dala bi se pri nas ne pretežko izvrševati, zato ker ima naše ljudstvo dobrih sposobnostij k temu.

Naš narod ima vse dobre (kakor tudi vse slabe) nraavstvene lastnosti

slovanskega plemena, kolikor te iz davne preteklosti poznamo. Prof. Krek, skrbni in zanesljivi opazovalec slovanskih običajev in slovanskega značaja, o lastnostih starih Slovanov sledeče sodi: „Kar značaj in običaje starih Slovanov zadeva, izrazujejo se o tem inostranski pisatelji, tako grški kakor nemški, večjidel ugodno. Po njih sodbi so stari Slovani narod miroljuben, marljiv in blagodušen, nepokvarjeni sinovi prirode, brez zlobnosti in zalezljivosti, ljubitelji starodavnih šeg in navad, strastni zemljedelci, kateri stalni posel je neizmerno deloval tudi na hranljivost prvotnih njih dušnih nazorov . . . Vsi pisci brez izjeme hvalijo izvenredno gostoljubje slovansko . . . Pa ne samo mirnim tujcem bili so stari Slovani postrežni in dobrodušni, tudi proti ujetnikom so se bolj po človeško obnašali, kakor je bila sicer v onih časih navada . . . Ta običaj je bil tem častnejši, ker so Slovani med vsemi narodi edini tako delali . . . Pa tudi proti ženstvu so bili blagi . . . Bili so tudi nasproti domačinom ne manj dobrosrčni. Starcem, bolnikom, ubožcem so stregli z največjo skrbljivostjo in pomočjo . . . Prirojeno jim je bilo junastvo; prim. Srbe in Hrvate pri osvojenji svojih novih naseljenj, Polabce in zabaltijske Slovane v bojih za bitnost, Čehe v sijajnih dobah svoje povestnice . . . Med napakami naštevajo oni pisatelji nesložnost Slovanov, o kojoj na več nego enem mestu govoré, ono nesložnost, ktera svetli značaj tega naroda jako omadežuje . . . Zato ne zavzimajo Slovani v povestnici ni z daleka onega mesta, ktero je pripadlo ostalim sorodnim narodom v Evropi.“ Tako govori o starih Slovanih g. Krek v svojej znanej knjigi: „Einleitung in die slavische Literaturgeschichte“. — Kdor to, po grških in nemških, tedaj Slovanom gotovo ne preveč prijaznih pisateljih posneto sodbo resno pomisli in stari značaj Slovanov značaju naših sedanjih Slovencev primerja, prepriča se brž, da ona sodba tudi dandanes popolnoma velja. Značaj slovanski je že bil utrjen, ko so bila slovanska plemena v sedanja svoja selišča potisnena. Tudi je značaj nekaj dolgo in težko dobitega in pri „hranljivosti“ Slovanov tedaj tudi kaj težko izgubljivega. Kakor namreč v prirodi celó „mrtva“ telesa ono stanje in ono „živo“ moč pridržujejo, ktera jim je utisnena, dokler niso od zvonaj po tujih močéh spremenjena, tako se tudi „živi“ narodi svojega značaja trdno držé po istem za ves telesni svet veljavnem zakonu prirode.

Narod pa, ki take lastnosti v sebi hrani kakor slovanski in tudi naš slovenski, mogel bi pri skrbnem, nepretrganem in pravem odgojevanji do visoke stopinje нравstvenosti dospeti. „Nesložnost“, skoro edini veliki madež, ki se nam sporočuje, in pa lahkomiselnost, ktero bi menda smeli onemu madežu po pravici na stran prideti, dala bi se po resnem prizadevanji mnogo zmanjšati. Podlaga нравstvena je tedaj brez sumnje dobra; pogledimo, na kakov način in v katerem smislu bi torej bila višja нравstvena izobrazba našega naroda mogoča! —

Že iz tega vprašanja je spoznati, da še nikakor našega ljudstva ne smatram kot npravstveno izobraženega. One lepe in hvalevredne lastnosti, ktere so kinčale naše pradede in so se ohranile v sedanjih njih potomcih, še same nikakor ne veljajo za dovoljna znamenja prave npravstvenosti. One so samo sposobnosti in podlage k pravej moráli.

Vsa npravstvenost je namreč postavljena na znanost in pa na krepost volje. Brez pravega znanja ni prave morále; to, kar se brez njega vidi morála, je le slučajna dobrota, brez trdnega korena, tedaj jako omahljiva. Ravno takó tudi morála brez krepke volje ni možna. Znanosti so prva podlaga moralnosti, ker človek svoje dolžnosti in obvezanosti do svetá in samega sebe edino po znanostih zvé t. j. da preučuje svet in zakone prirodne, kteri so svetu od najvišje moči, Bogá, utisnjeni. Kdor se po teh zakonih, ktere nam razum razodeva, vlada in obnaša — in k temu je poznavanja teh zakonov svetá treba —, samó ta more v npravstvenosti resnično napredovati. Pri znanji pa ga mora tudi trdna volja podpirati, kajti brez dvombe je človeku le predostikrat pametno in nespametno, dobro in zlo na izbiro dano, a človek mora s premagovanjem svojih za slabe spoznanih strastij in razvad po edinem pravilu pameti ravnati, k čemur je trdne volje potreba. Sokratova morála — dà ta sloni na znanji — bila je po tem svojem načelu izvrstna, a učeni svet je ni vedel prav ceniti,* ker je imel samó njene pomanjkljivosti pred očmi. Glavni dve njeni pomanjkljivosti pa ste: da se Sokrat ni hotel ozirati na prirodoslovске nauke, v kterih so zakoni zadrževani, in pa da je odgojo volje preziral, ozirajoč se na edino „znanje“ (*ἐπιστήμη* ali *σοφία*). Aristotel je slednjo pomanjkljivost dopolnil s tem, da je še utrjevanje in okrepjevanje volje zahteval. Ravno v tem pa obstoji večidel npravstvena odgoja, da se človek vadi, trdno in neomahljivo držati se zakonov prirode. Npravstvo modernih modroslovcev, ki je postavljeno na edine zahteve človeškega društva, na tako zvano „altruistično načelo“, je brez dvoma pretesno. Ko bi morála edino v društvenih (rodbinskih, državnih, občeloških ali mednarodnih) razmerah tičala, kje bi potem ostale dolžnosti, ktere ima človek do sebe samega (tudi, če bi kot Robinson na kakem samskem otoku životaril)? Pravo načelo morále mora pa neomejeno veljavo imeti t. j. „princip“ biti, in to tudi za „individij“ (posameca) ravno tako veljati, kakor za človeka kot član društva. Po mojem premišljevanji ne vidim v ničem takega načela, kakor v edinih zakonih prirodnih, ktere človek s pametjo in znanstvom razumeva in kterim se pokorjavati mora, ako noče svoje pogube. Tudi

* Čudovito je, da niti Kantu prava podlaga („prava“ ménim, kolikor se dá z razlogi kot taka dokazati) morále ni bila jasna. Še danes ni modroslovstvo do edinosti v tem dospelo. Gori izrečene these pa se mi zdé take, da bi se dala na njihovej podlagi npravstvena sestava osnovati.

stari in moderni „fatalisem“, po katerem bi človek bil brez vse volje, torej že k hudemu ali dobremu obsojen, ne odgovarja dejanskim izkušnjam in se mora iz npravstvenosti izključiti. Izkušnje življenja nas učé, da človeška volja več zmore, kakor bi človek s početka sam verjel. Akoravno je vsak človek zakonom prirode podvržen, tako da se jih iznebiti ne more (na pr. teže in privlačnosti zemlje), vendar pa ima on tudi mnogo upliva na vodstvo prirodnih sil ter jih zna celó v nekojej meri krotiti, odstranjati ter v svoj prid obračati („regnum naturae“ imenuje to F. Bakon). Nekoliko svobodnosti človek vsekako uživa in, kakor zgodovina svetá in morále učí, ravno toliko, da mu je mogoče moralno živeti. Da je človeštvo tega mnenja že od nekdaj do danes bilo, to svedočíjo vse deželске postavé in vse narodne šege, ki hudo kaznujejo. Jaz bi tu navel v poseben dokaz mnenje možá, ki ni bil prijatelj ne verskim dogmam, ne modroslovskim, filozofičnega kralja Friderika Velikega, ki se takó-le izrazuje: „Ali ni človek jako svóboden, kedar so mu razne stvari predložene, ktere on presoja, ktere pretehtuje (penche) eno proti drugej, in za kterih eno se na zadnje odloči pri svojej izbiri?“* Svobodnost volje še daleko ni od filozofije ovržen predmet (da-si se je mnogo pisalo proti njej; jaz omenim samó Schopenhauer-ja in Spencer-ja), ampak je še vedno predmet marljivega preiskavanja (prim. Laas-ov najnovejši sestavek o tem).** — Vse to omenjam samó zato, ker fatalisem smatram za npravstveno kugo, ktera — kakor nam povestnica turskega naroda kaže — skriva kal pogube v sebi. Tudi sem to hotel na tanje opomniti, da ne bi naš narod menda rok križem držal, češ vse je zastonj, ampak da bi previdel visoko ceno in veliko moč svobodne volje in bi se lotil resnega dela. —

Da v našem narodu še prave, samosvestne moralnosti ni, to pričajo prvič naše znanstvene pomanjkljivosti, potem slaba naša, rekel bi mlačna, javna volja, ktero nam kažejo slabi narodni naporí, in posebno razdrobljenost in nesložnost našega naroda. Nesložnost, glavni greh naših pradedov, je večidel posledica naše še neutrjene npravstvenosti. Bolj kakor vsa druga sporočila o značaji slovanskem pričá nam edina ta napaka, da se on ni pokorjaval in se še danes ne pokorjava onim zakonom, ki vladajo v zgodovini človeštva, po kterih narodi edino do moči in blagostanja prihajajo, ako brzdao svoje strasti in se udajajo slogi in edinstvenemu vodstvu. Pri Slovanih pa je prevladala strankarska strast in „individualna“ (posamčevska) svobodnost nad pokorsčino do celote. Najžalostnejši zgled in dokaz tega vidimo v poljskej povestnici. Poljska država je bila mogočna, dokler so jej pretile zvananje oblasti; ko pa je menila, da je

* Oeuvres de Frédéric le Grand. tom. IX.

** V „Vierteljahrsschrift f. wissensch. Philosophie“ 1880.

varna, podkopali so plemiči („šlahatici“) kraljevsko moč in podjedli s tem žile državi. Pomanjkanje enotnih ciljev, strastnost in nerazumevanje složnega delovanja — tedaj nemoralni nagibi — vrgli so nekdanj Jugoslovane pod „tursko kopito“, izpod katerega jih zdaj velevlasti rešujejo. Kolikor zaprek déla ta nesložnost jugoslovanskim književnostim, o tem se vsak na prvi pogled prepriča.

Ozrmo se zdaj na sredstva, ki bi našo npravstvenost zboljšala in povišala. V prvej vrsti naj bo naša javna in rodbinska kakor tudi zasebna odgoja povsem npravstvena t. j. naj teží na znanje in utrjenje volje. Nekoliko več strogosti pri odgoji bi nam ne škodilo; red, pokorščina, složnost je prvi temelj rodbinskemu in javnemu življenju. Da se pri tem brez zaslombe na véro nič ne dá doseči, uči očitvidna izkušnja. Javna odgoja našega ljudstva ne more drugačna biti kakor na krščanstvu osnovana. Modroslovje še nikakor ni do utrjenih npravstvenih načel dozorelo; torej bi se nikakor ne moglo v moralno odgojo katerega koli naroda porabiti. Ko bi narodu versko morálo vzeli, pahnoli bi ga v npravstveni „vacuum“ ali v moralno noč. Kdor je modroslovsko in krščansko morálo primerjal, ta mi verjame. Naj še enkrat Friderika Velikega navedem: „In ko bi evangelij drugega nauka ne imel ko ta: Ne storite drugim, kar nočete, da se vam ne stori, — človek bi bil k izreku prisiljen, da to malo besedic zadržava jedro (la quintessence) vse morále.“ —

Tudi državno zakonodajstvo ne more morále nadomestovati; kajti ono uči npravstvo edino na kaznovalno stran, a ne poveda, kaj se ima, ampak samó kaj se ne sme storiti. Iz negativnih pravil pa še nikakor ne sledí vse, kar se ima pozitivnega storiti.

Važna šola morále je javno mnenje. Ono res da ni nezmotljivo, ali vendar je silno mogočen činitelj morále. Glavno nalogo, javno mnenje izraževati, prevzelo je časopisje ali novinarstvo. Novine so sicer večjidel negativno učilo morále; one namreč svarijo in objavljajo zle čine in zločince. V tem, da grehe in pregreške javno očitajo, obstoji njihova moč, moč „šeste velevlasti“, kakor jo je Napoleon (III.) krstil, ali kakor neki učen žid pravi: „Die Federmacht ist die Weltmacht geworden“. Ali novinarstvo ima tudi pozitivne nauke širiti s tem, da hváli očito, kar je res hvalevrednega. Vendar pak novinarstvo ne bi smelo samo na sebi kot časopisje, temveč kot neoskrunljivo glasilo občinstva, učitelj npravnosti biti. Zato naj bi občinstvo — saj le ono dela „javno mnenje“ — ostro in neusmiljeno pazilo, da se njegova glasila ne obračajo njemu samemu v zlo in škodo. Neobhodno potrebno je, da se javni listi, osobito oni, ki so večjemu občinstvu namenjeni, ne prepuščajo popolnoma samovolji enega samega človeka. Zato naj bi se občinstvo upiralo vsemu, kar je po pravilih in načelih zdravega in izobraženega uma človeškega — proti npravstvu. Uredniki pa se morajo nepristransko ozirati na taka

načela, ko bi se kdaj občinstvo spozabilo. Take razmere v novinarstvu vladajo na Angleškem. Časopisje je tam zadnji in najvišji tribunal ali sodišče morále, kar je se vé da le pri popolnej svobodi tiska in pri visokej izobrazbi angleškega naroda mogoče. Ta cilj je tudi pri nas dosežanja vreden.

O mnogih drugih sredstvih javne нравstvene izobrazbe bi še lahko tu svoje nasvete izrekel, ali naj bo za zdaj gore rečenih dovolj! Samó enega naj še omenim:

Čisti нравstveni nameni z ene strani, z druge svobodna in samostalna kritika — to ste dve glavni pogodbi zdravega нравstvenega napredka, kateri se pričakuje od naše bodočnosti.

V Brnu, 20. novembra, 1880.

J. Pašk.

Dr. Ljudevit Gaj in ilirska ideja.

(Dalje.)

Književni proizvodi Gajevi. Listovi. Tiskarnica. Knjižnica.

Novo življenje na Hrvatskem, na katero je Gaj narod iz smrtonosnega spanja probudil in kteremu je od početka mnogo let ne samo na zapuščenem, s kopinjem in trnjem zarastlem polji književnem, temveč tudi skozi državne težkoče, moral pot krčiti in nadelavati, zavzelo je njegove moči tako, da mu je za lastno književno delovanje povse malo časa ostajalo. Razven nekaj pesniških poskusov iz njegove mladosti, priobčenih v zagrebškem zabavnem časopisu „Luni“, kakor: „Pesma od Zagorja“, „Razvezanje z ganjke“ (1826), „Podrtine Cesargrada vu Zagorju“ (1828), prevod elegije Mathissonove: „Na podrtinah grada staroga“ in dr., ter omenjenih knjižic: „Die Schlösser bei Krapina“ in „Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja“ — sestavil je od l. 1830—35. in v Zagrebu tiskom izdal še nekoliko pesnij v narodnem duhu, kakor na pr. „Slavoglasje“ (1832). A gotovo najznamenitejša je ona obče poznana in priljubljena, polna navdušenja: „Još Hrvatska nij' propala!“ iz leta 1833., pesen, koja se je med drugimi domorodnimi v dobi našega „ilirstva“ širom po domovini glasila ter navduševala narod, a še tudi dandanes vznaša sree vsakemu rodoljubu. Akoprav nima ta pesen velike pesniške cene v sebi, doprinesla je brez dvombe mnogo k temu, da se je narodni duh na Hrvatskem probudil.*

Prilavljajoč za „Novine“ in „Danice“ razne sestavke po potrebi

* Nahaja se „Još Hrvatska“ tudi v Razlagovej „Pěsmarici“ II. izd. str. 127.

okolnostij in razumku občinstva, napisal je tudi sam mnogo raznih pesnij, sestavkov in političnih člankov. Od sestavkov tiskanih v „Danici“ odlikujejo se po rodoljubnem duhu: „Proglasi“, „Nětila“; povestne in narodopisne razprave: „Naš narod“, „Uvod u pověstnicu Velike Ilirije“, „Tko su bili stari Iliri?“, povestno-mestni opis „Krapina“; za tem „Banoslovje“, „Leljiva“. Za tisek je tudi pripravil „Dogodovštino Ilirije Velike“, katero je napisal vsled vsestranskega napadanja, ali na svetlo je ni izdal razven nekoliko ulomkov v „Danici“. In mnogo ostalega književnega dela njegovega leži še v rokopisih, izmed katerih se jih največ nanaša na domačo književnost in povestnico.

Listovi Gajevi bili so edino grlo, s katerim so se po širokem raztrošeni, drug drugemu še neznani sinovi iste matere sklicavali k težavnemu delu na čisto neobdelano polje. Bili so polni narodnega duha in zanosa, pa so čitatelje svoje zmirom budili na uzajemno slogu, čuvanje narodnosti in sploh literarne in politične samozavesti. Misli v njih izrečene prijemale so se src in bile so plodonosne. S temi glasili se je bila zares znatna sprememba v narodnem življenju Hrvatov in drugih Jugoslovanov učinila. Gaj sicer v svojih listih ni baš izvenredno mnogo pisal, ali zato jih je izvrstno uredoval.

Gajevi listi so bili glasila, ki niso samo jugoslovansko, temveč tudi slovansko narodnost v obče pod svojo obrambo jemala in vsakovrstna napadanja naših sovragov silno pobijala ter na slobodnejše delovanje izpodbujala in hrabrila. Zato so se jih posebno Slovaki poprijeli, kakor je na pr. dr. Rummy, profesor prava v Ostrogonu, v svojih dopisih v „Danici“ poročal o stanju ogrskih Slovanov, o magyarskih namerah i. t. d. Uzajemnost vseslovanska je učinila, da se je v Ogerskeji mnogo mladih Slovakov učilo „ilirski“.

Zato pak Kurelac Gajeve liste jako hvali rekóč:

„S ponosom in slavo mi je omeniti, kateri pot so njegove novine nastopile, s kakim krilom vzletele, v katerem duhu dihale, s kakim ognjem bojevale. Ne samo da se je poprijel prostranejši jezik, kterega je dalmatinski um izbrusil, dalmatinska knjiga obogatila, dalmatinska usta osladila, nego začel se je tudi razbijati verski razdor in nemir; učila so se plemena od svojega popuščati, a skupnemu pridavati, po slogi težiti; začel je narod o sebi pomišljati in o svojem edinstvu; razmišljavali smo, kaj je ljubav do naroda in katero li njeno pravo; ogledali smo se v spomenike stare naše slave; vzdramili smo se in se postavili onemu na pot, kdor bi nam dobro ne hotel. To so steze Gajevim novinam.“

Izmed rokopisov, ktere je Gaj nabral po Dalmaciji, osobito v Dubrovniku — teh „slovinskih Athenah“, prepustil je mnoge „Maticii ilirskeji“ za izdavanje, a tudi sam je ob svojih stroških izdal več zani-

mivih starih spomenikov iz izvrstne, zlate dobe; tako: Hanibala Lucića „Skladanja“ (1847), Dinka Ranjine „Pjesni razlike“ (1850), Ignjata Gjorgjića „Pjesni ljuvene i razlike“ (1855), Bernarda Karnarutića „Vazetje Sigeta grada“ (1866) o svečanosti tristogodišnjice slavnega Nikole Zrinjskega, z dobrim uvodom in tolmačenjem od sina Velimira Gaja. S skrbjo in troškom Gajevim izšel je tudi „Izbor igrokazah ilirskoga kazališta“, počeniši od l. 1841.; na njegov povod in trošek je svetlo zagledal prvi obširnejši „Němačko-ilirski slovar“ (1842.), kterega sta po Gajevem nagovoru sestavila Ivan Mažuranić in dr. Jakob Užarević, in še mnogo knjig in knjižic raznega sodržaja. V obče je bila Gajeva „Narodna tiskarnica“ uzor novega ukusa in tvornica knjig, ker je posebno v prvej in najtežjej dobi zares nenavadno podpora dajala.

„Kaj je bilo z Gajevo tiskarnico, kako je v njej vse kipelo in mrgolelo, vešči ljudje se za njo nabavljali, hrvatske knjige, ktere so bile pozabljene, prosipavale se iz nje, in slava njenih pismen lepo rezanih, lepo utisnenih, kako se je razlegala, o tem — veli Kurelac l. c. — ne pregovorim, ker gre to v nižjo slavo človeka obrtnika.“ —

No s pohvalo je govoriti o drugem Gajevem ustavu, s kterim je on podpiral vsako književno podvzetje in vse rodoljubne mlade književnike in vrstnike. To je njegova lepa, bogata in v nekem oziru dragocena knjižnica, ktero je Gaj potujoč po velikem slovanskem svetu od nabranih tam rokopisov in knjig ustrojil ter gledé na povestniško, jezikovno ter zemljo- in narodopisno poznanje jugoslovanskih dežel sestavno dovršil. Popolen nje katalog je spisal in na svetlo izdal sin njegov Velimir Gaj v rečenej knjigi: „Knjižnica Gajeva; ogled bibliografskih studija“, Zagreb 1875., in v kterej pisec-izdajatelj med ostalim govori:

„Ta knjižnica je v osmih velikih, okusnih, steklenih knjižnikih in v enem pismarji shranjena. Ona se je osnovala o zori našega preporoda, a od tedaj se je nabirala, tako da je s preporojeno književnostjo enakomerno rastla. Kakor se iz spiska razvidi, po broji zvezkov daleč prekosi svoje male skromne drugarice. V njej nahajaš dosta dragocenih spisov različne sodržine, a po največ povestniških del o naših zemljah jugoslovanskih, izvorov za povestnico o „Velikej Iliriji“, knjig starostavnih, starotiskanic, „inkunavalj“, pergamenov, zemljokazov in rokopisov — redkih in preredkih, izmed kterih je še znaten broj neizdanih in takih, ki se ne nahajajo ni v drugej knjižnici, ni v osebnej, ni v javnej slovanskej, pa tudi ne v zlatej Pragi, ni v Petrogradu, a to v različnih jezikih izobraženega sveta, ter se ne mogó oceniti baš ljubitelju take stroke književne. Razven tega blaga sodržuje ta zbirka nekolike povestnične oljnate slike in umetnine, pak tudi množino obrazov znamenitih oseb osobito iz prevratne dobe, več tisoč grboslovnih likov in povestničnih

lesorezov. A zanimivo je, da se v tej zbirki vsak, dà najneznatnejši del nanaša na povestnico, ali na jezik, ali na život, ali na običaje našega naroda.“

Kako je Gaju njegova knjižnica bila posebno na maru in v ceni, vidi se iz tega, kar g. Velimir v tem oziru dalje piše:

„Knjižnica njegova mu je bila zenica (punčica) njegovega očesa, ktere se ni nikdo smel dotakniti. Dà pač nikdar ni bil v tolikej nevolji in pomanjkanji pri vseh nemalih potrebah za sveto narodno stvar, da bi ne bil žrtvoval poslednjega novčiča, samo da s kakovo koli novo pridobitvijo pomnoži in obogati svoj dragi zaklad.“

Gaj je svojo knjižnico jako skrbno čuval, a bila je vendar zmirom odprta mladim književnim bratom, njim na radost, a narodu na korist.

„V dobi narodnega preporoda,“ piše sin Velimir, „dokler še ni ni spomenka bilo o kakovej čitalnici, o matici, o narodnem museji, a kamo li o jugoslavenske akademiji, bila je očetova knjižnica i čitalnica i matica i narodni musej i akademija i zamemba vsemu. Njegova knjižnica bila je v istino ognjišče, na katerem je ves s prvobitno prosveto prosvetljen, „pismeni“ narod ogreval ude, ozeble na ljutem mrazu duševnega mrtvila in odrodne mržnje domače.“

Zato je bil Kollár ali Šafařík, obiskujoč pok. Gaja, izustil o njegovej zbirki lepo pohvalo. K odprtemu knjižniku pristopivši odtisnol je z laktom knjige na polici, podbočil se ter iz dna duše izrekel priznanje: „Ako bi, dragi Gaj, ne bili storili nič drugega, nego da ste skupili to zbirko, zadosta bi bili koristili svojemu narodu!“

Knjižnico Gajevo sta cenila professor in knjižničar akademijski dr. Mat. Smodek in professor gymn. V. Babukić na 40.000 fl., in 50 najodličnejših narodnih zastopnikov v hrv. saboru priporočalo je l. 1874. saboru, naj knjižnico kupi in domovini ohrani. —

Gajeve zasluge o jugoslovanskej, osobito hrvatsko-srbskej književnosti.

Gaj ni bil ravno po svojem poslu književnik. Na tem polji se on ne more meriti s proslavljenimi moži tedanje književnosti. Pa ako se danes narodna književnost bolj razširja, temeljitejše napreduje ter se v vsakej stroki tako bujno razvija, da se vse njene strani skrbno gojijo in da je pri vsakej dovolj marljivih delavcev: tem slavnejši je spomin na Gaja, ker je on začetnik pokreta in borbe. Uprav po tem momentu zasluhuje Gaj večjo važnost v kulturnej povestnici svojega naroda, nego bi jo zaslužil po absolutnej ceni svojega delovanja. Ravno o Gaji veljajo besede velikega Kollára: „Kdo ve slovanském národu počet dialektů umenšuje, ten má takovou zásluhu jako ten nejslavnější auctor a spisovatel; neboť“

skrze to čini narod velikým, pevným, celým, k literatuře a vzdělanosti schopným.“ *

Ves literarni in politični razvitek Jugoslovanov se ima posredno ali neposredno pripisavati Gaju, kateri je odgojil mnogo izvenrednih učencev in pridobil orjaških duhov za velikansko zadačo jugoslovanskega sveta. Gaj je upravo stvoritelj in vzdržitelj pomisli južnega slovanstva.

„Vse do Gaja“ — piše dr. Šulek l. c. — naglaševali so samo pojedini pisci sorodnost južnoslovanskih plemen; no malo kdo je maral za njihovo umovanje: v praksi, v življenji vladala je uprav mržnja med Šokcem in Vlahom, med Kranjcem in Hrvatom, med Racem in Bunjevcem. Gaj je prvi začel propovedati na vsa usta ljubav in slogo vsem jugoslovanskim granam, dokazujoč jim, da smo vsi sinovi ene majke. A to njegovo evangelje je obrodilo krasen rod. Dandanes ne dvoji nobeden izobražen južni Slovan, da je to vse njegov rod, kar živi med Triglavom in Balkanom, a da je znamenje prostote in gluposti — zaničevanje kterega koli sorodnega plemena. Pojás uzajemne ljubavi in sympathije, s kterim so danes opasane vse jugoslovanske veje, slavil je prvo svoje do tedaj nečujeno slavje leta 1848., kedar je srbski patrijarh hrvatskega bana umestil, na oči slovenskega odbora, prišedšega v Zagreb, da izjavi željo Slovenije za zjedinenje s trojedno kraljevino. A drugikrat se je kazala sijajno jugoslovanska sloga, kedar je sabor naš (hrv.) proglasil enodušno ravnopravnost Srbov in Hrvatov — pa eto vse do danes niti so se Hrvatje povlašili, niti Srbi pošokčili, kakor so se bile zbale nektere duše. Kedar koli se spomnimo tega našega neizmernege narodnega napredka, treba nam se spomniti Gaja, ker je to po največ plod njegovega nastojanja, kteremu je do smrti veren ostal; plod njegovega poziva v kolo ilirsko, v kolo sloge, kateri se je skoro odzival v vseh rodoljubnih jugoslovanskih srcih. Ime ilirsko bilo je, kot ime neutralno, samo symbol te sloge, tega duševnega edinstva, ker na kako realno unijo nikdo ni mislil ni — razven naših neprijateljev.“

Ta sloga, ta sorodnost je še našla očitnejši izraz v književnej ednoti, s ktero je Gaj zvezal duševni život vseh jugoslovanskih kolen. „Gaj“ — veli se dobro v omenjenem Wigandovem naučnem slovníku — „storivši sredstvo zveze med Hrvati in Srbi po „ilirizmu“, dal je jugoslovanskim plemenom jezik, kterega so mogla vsa sprejeti kot jezik izobražen in kot jezik književen, a zato ne zatajijo svojega plemenskega

* „Kdor v slovanskem narodu število dialektov zmanjšuje, ta ima tako zaslugo, kakor najslavnejši književnik in pisatelj; kajti s tem dela narod velik, čvrst, cěl, za literaturo in izobraženost sposoben“ (v knjigi: „Hlasové o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slovaky“ — izdal jo V. V. Tomek v Praze 1846., na str. 111).

jezika, ker je onemu koren v tem; on jim je dal književnost, katero morejo vsi s ponosom zvati svojo, ker se vsi v njej zopet spoznavajo.“

To je tista velika in krasna ideja Gajeve: zjediniti literarno vse prebivalce od Planin do Balkana, od Donave tja do egejskega morja.

Temu edinstvu književnemu bilo je nujno potrebno sredstvo — eden pravopis; kajti dokler je vladalo do deset načinov pisanja, ali pravo govoreč, dokler je vsak pisec drugače pisal, dotlej ni bilo mogoče ni pomisliti na književno edinstvo. Mala je sicer sama po sebi slava, kakovo pismo izmeniti, a zares tudi mala hvala, o čemer so se morali osvedočiti na pr. pri Čehih Hanka, a pri Jugoslovanih dr. Gj. Augustinović, Starčević, Danjko, Metelko in mnogi drugi, kateri so pomanjkljivo latinsko abecedo poskušali nadopolniti s cirilskimi ali tudi s povse novoskovanimi črkami. Vsi ti in ostali niso našli odziva v narodu. A Gajev pravopis (po izvoru Husov) zasel je dično mesto pri tisočah bratov slovanskih. Vsi z latinico pišočji Jugoslovani popustili so svoje često jako nespretno, z vsakovrstnim neslovanskim krpežem po načinu magyarskega, italijanskega in nemškega nagrdjene pisave, ter so prejeli Gajev po mogočnosti najdovršenejši pravopis, kterega so se deloma že prej naši bratje Čehi posluževali, in kterega je Gaj, pozivajoč se na starejše rokopise in knjige hrvatske, priredil za jezikoslovne potrebe posebnih glasov čistega hrvatsko-srbskega jezika. S tem je Gaj privedel jugoslovanske pisce, a torej tudi neposredno jugoslovanski narod v literarno duševno dotiko z ostalimi Slovani avstrijsko-ogerske monarhije, kterim ali povse ali samo v glavnem rabi analogičen pravopis, poimenoma Čehom, Slovakom in Poljakom.

Kar se Gajevega pravopisa v obče tiče gledé označevanja pojedinih glasov, pohvalil ga je že veleslavni dr. P. J. Šafařík v „Časopisu českého museja“ l. 1837. zv. I. str. 125—127. Ta slavni mož naziva ta pravopis organičnim (= ustrojnim, glasu prikladnim, ker določuje za vsak pojedini, z organom človeškega jezika proizvedeni glas posebno enostavno znamenje), a pri tem ga še imenuje najprostejšega in najdoslednejšega med vsemi slovanskimi pravopisi latinskega pisma, — pa kaj še več? — da v oziru prostote in doslednosti mu ni enakega v celej Evropi.

Okolnosti niso dopustile sprejeti cirilico, akoprav se z njo edino, vzlasti kakor jo je Vuk Stefanović Karadžić priredil, vsi glasovi jugoslovanskega jezika mogó naravno naznačiti; a da vsaj vsi Hrvatje, dà pač i Slovenci (razven znaka „ć“) z enakim pravopisom pišejo, to je ponajprej Gajeve zasluga, kateri je prvi v tem pogledu razvil zastavo sloge in srečno zbral okoli nje vse zapadne jugoslovanske ogranke. Dà, ako bi Gaj ne imel nikake druge zasluge za južne Slovane, njegov

pravopis bi ga storil neumrlim. Saj nas že samo ime „gajica“ ali „gajevica“ zmirom spominja slavnega nje stvoritelja. No akoprav tudi ta popravljeni način pisanja ni popolno dovršen, vendar nam, kakor nas izkustvo uči, jako dobro služi, ter je pri mnogokterej pomanjkljivosti baš prva stopinja k uzajemnosti in književnej edinosti južnih Slovanov.

(Konec pride.)

O naselbinskih razmerah na Goriškem in Gradiškem v XVI. stoletji.

(Za „Kres“ spisal prof. H. J. Bidermann v Gradci.)

Najvažnejšim zgodovinskim virom prištevamo tako zvane *urbar* t. j. uradne zapiske, v katerih nahajamo zabeložene dolžnosti, a včasih tudi pravice gosposkih podložnikov. Se vé da zamore take zabeležke le oni koristno porabiti, ki zna v njih razločevati bistvene stvari od nebistvenih ter vé uvaževati posebnosti, ki tičé skrite za priprostimi besedami. Za izvedenca pa so taki s prva malo da ne zoperni zapiski žive priče, ki o našej davnej preteklosti govoré. Oni nam namreč razodevajo stvari, o katerih nobene druge listine ne poročajo, ter nam dostikrat nadomestijo obširna raziskavanja, kajti v njih se tako rekóč v natančnej sliki zrealijo določne, polagoma vzrastle razmere.

V sledečih vrsticah podajam nekaj iz dveh urbarov, ki zadevajo razmere na Goriškem in Gradiškem v XVI. stoletji. Starejši urbar je iz leta 1523., in izdala ga je deželno-vladarska kommissija. Njegov original se je nahajal, prej nego so ga pridružili deželnim listinam, v kranjskem deželnem arhivu med tako zvanimi „vicedomskimi“ listinami, kjer sem ga po blagosti kranjskega deželnega odbora in po velikej prijaznosti arhivarja gosp. Jos. Pfeifferja pred več leti uporabljeval. Mlajši urbar se pa nahaja v arhivu c. kr. namestništva v Trstu in se po svojem glavnem obsegu na leto 1556. nanaša, če je tudi njegov rokopis še le proti koncu XVII. stoletja pisan ter mnogo dostavkov iz tega časa sodržuje.

Prvi urbar nam podaja več pravoslovnih pojasnil, iz drugega se pa bolj na tanko in globlje razvidi, kako je prebivalstvo sestavljeno, tako da se obadva med seboj dopolnjujeta. Bilo bi pa velike koristi v obojnem, ravno omenjenem smislu, ako bi k tem, tukaj objavljenim localno-zgodovinskim črticam za tó poklicani domoljubje donášali svoje doneske. In nikdo ni bolj za tó poklican, nego častivredna duhovščina v gore omenjenih pokrajinah. Deluje se naj na pr. tako, kakor že mnogo in mnogo let z najboljšim uspehom dela ne-

utrudljivi in učeni g. prof. dr. Št. Kocijančič v Gorici, kterege delovanje je vsega posnemanja vredno.

Pisatelj navzočega sestavka se zatorej navlaš bavi s XVI. stoletjem, ker bi se morda po župnijskih maticah in v drugih duhovnikom priročnih pomočkih primeroma le malo podatkov za starejšo dobo nahajalo. Tem več gradiva pa nam podajajo crkovni zapiski za novejšo dobo, in treba bode samo le, da se ti zakladi objavijo in jih mi potem v svojo korist obrnemo.

V sledečej sestavi ločim, kakor to najbolj ugaja, okraj na levem bregu reke Soče od onega na desnem, ter združim po tem takem vse localno-zgodovinske podatke, ki so po obeh urbarih raztrošeni, v dve skupini.

Najčešče se omenjajo kraji okoli mesta Gorice. Tako je bil leta 1523. v kraji „Unterm Thurm“ (ta kraj se še sicer letá 1556. nahaja, a dandanes mu ni duha ne sluha) Peter Welizič za župana (Šupan), in kaže se, da je bil on najbrž prvi župan, ki ga je tam izvolila „soseska“ (Nachbarschaft), kakor se je občina takrat imenovala. Omeni se namreč razločno, da ni bilo tam pred benečansko vojsko, ki se je l. 1509. začela, nobenega župana, temveč da je takrat „deželni birič“ („Landscherg“) sklicaval podložnike ter jih silil, da so svoje dolžnosti izpolnjevali. Ob času vojske pa je vendar le deželni sodnik uvidel, da je potreba podložnikom volitev občinskega predstojnika prepustiti, dà celó jim tako zaukazati.

V Spodnjem Vertojbi (Nieder-Vertoiba) je županoval leta 1523. Ivan Clemenčič. Ta se je veliko pritoževal o nepokorščini „Martilauerce“ (?), ki so se drznoli kljub občinskemu ugovarjanju vrt zasadi. V Bukovici je takrat župansko službo opravljal Andrej Šusterčič. Njega sta izvolila vaški sodnik in uradnik (Amtmann), a občinski članovi so to volitev odobrili. Tam je bila navada, da je občina sama volitev prevzela, ako ni bila z možem od imenovanih opraviteljev izvoljenim zadovoljna, in uradnik je imel pravico to volitev opovreči, a tedaj pa je zopet z vaškim sodnikom vred občini nasvetoval moža, ki je obestranski zaupanje užival. V Bilji (Biglia, vas, ki se je takrat „Fideldsdorf“ imenovala) bil je župan Peter Mežik, vsled občinske volitve, ki se je deželnemu sodniku samo na znanje dala. Leta 1556. jih je bilo med tamošnjimi davkoplačevalnimi posestniki več z neslovanskimi imeni, kakor Moller, Schwab, Formentin, Furlan, Freiherr von Coronini, Costa. V Orehovlji (nemški: Orechola in Orelauch, ital. Raccogliano, ktero poznamenovanje se sicer v uradnem krajevnem imeniku od l. 1873. ne nahaja, a najde se vendar v primorskem šematizmu od l. 1819. za neki oddelek glavne občine Merne) bil je l. 1523. župan Juri Luka Clemenčič, in sicer ga je občina izvolila. Okoli leta 1556. so imeli

tam posestva razven drugih tudi Gregor Scheu kot naslednik Jerneja Jennauer-ja, potem Joh. Baptist Fhr. v. Garzaroli in „Cullau Tallian“, tudi „Furlan“ imenovan. V Merni (ki se l. 1523. jednači s krajem „Japinitz“, ki ga še l. 1556. in dalje naprej nahajamo) bil je l. 1523. župan „Clar Sannta“. Tamošnja deželna sodnija se je bajè po nekem starem poročilu razprostirala do Krasa in čez njegove vrhove blizu do Duina, od koder je šla meja čez Temničo do reke Vipave in ob njej do mlina „Napredin“. Pri Sv. Andreji (pod Gorico) je bil Peter Luckhman za župana; v kraji, ki se Peé imenuje, imela je stara goriška rodbina Bruederle neki dvor, in tam je bil zemljiški podložnik po imenu Juri Lucifer. V Solkanu (Salcano) nad Gorico je opravljal županstvo Juri Kuslin, in tam so plemenitaške rodbine: v. Neuhaus, v. Orzon, v. Dornberg, Bruederle in Thurn delile med seboj zemljišče in gospodstvo; v bližnji Ravnici (Raunica) pa je bil župan Rupert Martinčič, in sicer so ga imenovali za župana gospodje pl. Thurni, čijih uradnik je bil takrat Avguštin Grebinger. V Gargaru (Gregar) je županoval Mahor Clemenčič. Med naselniki nahajamo tukaj leta 1556. imena, kakor Budina, Millostin, Baron, Doliak, Gollop, Jerne, Brattig, Janussegh, Radigna, Cogoi. V Deskli je bil l. 1523. Andrej Sunec župan.

Med mestom Gorico in Vipavo, torej ob reki enakega imena in ob pogorji, ki se od severja sèm do reke razprostira, bilo je tudi mnogo krajev, ki so zabelèzeni v deželnem urbaru. Tako najpoprej Vogerska (Ungersbach), kjer je imel okoli l. 1556. grof Ivan Khünburg mnogo posestev. Tam je tudi imela rodbina pl. Hizing dvor in bil naseljen Tomaž Cingerle. Poslednje ime ima tudi neka rodbina, ki je po srednjem Tirolskem močno razširjena in se je menda na Goriškem takrat udomačila, ko so tukajšnji grofi posedali goriško grofijstvo, kakor tudi pustersko (in poprej že ečavsko) dolino. V Ozeljanu (na gori vzadi za Vogersko) nahajamo l. 1523. zraven župana tudi sodijo (Sodia, Schöffe). Obadva je volila občina, a potrditi ju sta morala potem deželni sodnik in uradnik. Sodija je bil tam Clement Pačič, sodnijski sel pa Vanutaz. Povrh so še bile tukaj rodbine Sodavič, Csepavanič, Fritka in Rampacher. V Šempasu (Schönpass) so bila občinska opravila celò enako razdeljena, samo da ni tukaj župan (1523: Tomič Mattič), kakor je bila sicer sploh navada, temveč sodija imel pogostiti gorskega sodnika, ki je prišel gorsko-sodnijske davke od vinogradnikov pobirat. Med zidarji in stavbarji se tu imenujejo Trefančič, Volkh, Jopič, Beginič, Japič. Kmetje iz Osseg-a so se leta 1523. mestu Gorici za stražnike ponujali, pa dolžnost do tega se nobena izpričati ne dá. A kmetje od Sv. Mihela so morali, vsak zá-se, šempaškemu županu po dva „šilinga“ polja dajati, kar se je „Vinpantchina“ imenovala. V

Cepovanu (Chiapovano, Tschepobon), od prejšnjega kraja po visokih gorah ločenej vasi, bilo je v začetku XVI. stoletja samo deset staro-ustanovljenih kočarij (Huben), a v kratkem so vendar novi naselniki okoli stoječi gozd iztrebili. Med takimi prišleci se imenujejo: Rencho, Podgornigg, Bremiz, Schulligoi, Bratuss, Pąglović, Qualla, Grossier, Ariaviz, Leban, Squarza, Kumar, Zereigoi, Munzina, Mrakh, Medved, Goriupp, Lipussicech, Allez, Stumić, Lapagna, Malović in Jakob Peyer. Neki Podgornigg je že leta 1523. tamošnje županstvo oskrboval.

Ako se vrnemo zopet na staro cesto, ki Gorico z Vipavo veže, dojdemo najprej v Cernico (nemški: Tschernautschach), kjer je bil za župana Juri Vovčič, ki je imel pravico trikrat na leto ples dovoliti (o velikej noči, o binkoštih in o pustu). Vasi Vertovin (Wotyjach), Gojače (Gaunatschach) in Sela (sedaj pripada k Cernici) delale so vse skupaj le éno županijo, in župan jim je bil leta 1523. Gregor Strnat. Med tamošnjimi kmeti se naj le imenujejo Primus Krt, Blaš Blaškuta in Matija Wrkhitz. Naselnikom teh vasij je bil deželni sodnik — sodnik prve stopnje; proti njegovim razsodbam so se pa smeli obračati na „plemstvo“, t. j. na goriško deželno glavarstvo; in od tod je tekla pravda v državljansko-pravnih zadevah do „regimenta“ v Innsbrucku, a v kazenskih je pa bil najvišja sodnijska stopnja — deželni glavar v Gorici. Ravno tako so bili tudi Sv. Tamas, Skrilla, in Dobranlje samo éna občina, in njej na čelu je bil sodija (1523: Primus Veržan). Ondotni kmetje so bili gledé robote posebno za Tabor od Sv. Križa odmenjeni, kterega je po njihovej izpovedi začel graditi poslednji goriški grof okoli leta 1483. Takrat je gradbo vodil in nadzoroval Anton pl. Thurn, čegar potomeci so si pozneje sodnijstvo čez kmete, v okrožji onega Taborja stanujoče, prisvojili. Vid pl. Thurn je bil se vé da tudi zastavni lastnik grajščine: „sv. Križ“, in kot tak je prej omenjeno sodnijstvo tudi čez grajsko obmestje na streljaj daleč razširil. A v petek na križev teden je vendar vsako leto k Sv. Križu došel vladarski deželni sodnik, da je na potoku „Kobel“ med sodnjim okrajem goriškim in vipavskim mejo obnovil. Vsled tega je tudi poklical národni zbor (den Kirchtag), pri katerem so morali stražiti prebivalci od Sv. Križa, Cernice, Šempasa in Lokabic-a. Leta 1523. je bil Tomaž Vodapivez župan pri Sv. Križi. Med tamošnjimi kmeti se ob istem času nahajajo imena, kakor Nadlischik, Jurkić, Vullić, Brutina, Schgerle, Rutar, Batahel, Wurzl, Schlanutza, Saunna, Vokriz, Otwick in Klebic. V Prebačini ob reki Vipavi je bil leta 1523. župan Juri Waniek; v Batulji (Petaulach) pa ni bilo župana, temveč tam sta takrat o podložnosti ondotnih prebivalcev pričala Jeronime de Daniel in Francesco de Peizan, ki sta pa sicer sama priznala, da še ondi dolgo ne prebivata.

Imed krajev, ki so zdoli pod Vipavo, imenujejo se v urbaru od leta 1523. Lokavic, Voisčica, Novaves, Plesiviča in Gabroviča. Čudno se nam zdi, da je bil v Novej vesi (Novas) za župana Wastian Vegall, kar bi človeka skoro sililo, pri tem na drug, enako glasč se kraj misliti, ako bi ne bilo pristavljeno, da se je duinski (Duino) glavar utikal v tamošnje sodnje oblast, a to se mora le na Novoves nanašati. V Voisčici (Wonschitz) je županoval l. 1523. Paul Wessiak (Bessiak?). Pod njim so bili tudi kraji: Lisjaki (Lossech) in Podlassi (Podlesach). V Gabrovici (zdaj oddelek občine: Zgoniko) imel je svoj sedež župan, ki je bil od goriškega glavarja odvisen ter imel nalogo, da je vso davščino, ki se je v denarji in blagu v Gorico odrajtovala, nabiral. Leta 1523. je opravljal to službo Tomié Samperger.

V okrožji kanalske doline (gosposka: Tolmino) bil je na levem bregu Soče samo eden, h. Gorici pripadajoč kraj: Idria ob Egken (pri Bači?), kjer je bil Gregor Jernečič od deželnega sodnika po želji tamošnjih občanov za župana postavljen. Tem več krajev pa nahajamo na desnem bregu Soče, kjer so prebivalci ob enem deželnega vladarja imela za svojega zemljišnega gospoda. Ti kraji segajo od Anikove do vasi Villesse in proti zahodu tja čez Codroipo.

Anikova (Anichau) je bila s krajem Plaše (Plaw) skupaj éna županija ter pripadala k fari: „Canal“, a imela zraven župana tudi „sodijo“ za predstojnika. Prvi se je l. 1523. imenoval Gregor Perman. V državljansko-pravnih zadevah se je od deželnega sodnika appellovalo na deželno glavarstvo, v kazenskih stvaréh pa na poglavarja deželnega vladarja v Gorici. Župan v Nosni (Nosel) se je pisal za Gregorja Fickfakh-a. To vas je posedal okoli leta 1450. neki patricij iz Čevdata (Civdale), potem pa jo je dobil Vigil pl. Graben, in okoli l. 1523. je bila pod nižjo sodnijo gospóde iz Orsane in Orzona. V „San Martino“ pri Kvieski (Quiesca) sta pričala za staro navado Zuan Giacomo (Svann Jacomo) in Valentin Krabath. Še jasnejše se pa kaže furlanski upliv v Vedrijanu (Vedrignano), kjer je bil sicer l. 1523. Miha Janičič župan, a za župana ga je bila postavila opatica od S. Maria Valle v Čevdatu, in potrdil ga je sodnik v Kanalu, Mister Albertin de Cusa, ki je tamkaj tudi sodnijske dnevne obravnave oskrboval. V Kvieski je takrat bil vaški župan Miha Schatzer. Tudi drugi stanovniki so imeli nemška imena, kakor „Schmied“ in „Schneider“, a nadvladujejo pa vendar le slovanska, kakor: Makušič, Wunšič, Jackhin, Cuculič (Tschutschalitz). Vas je pripadala k fari „Lucinico“. Tamošnji dušni pastir je terjal in zahteval, da so morali zaostali sorodniki za vsakega pokojnika po 30 zadušnih maš plačati. V Senici je županoval Lukež Castagnavič. Občina je morala semenj pri Sv. Primuži na gori „Planina“ (na planinah) oskrbovati in čuvati.

Mnogo več so morali v tem oziru storiti kmetje od sv. Florijana (San Floriano). Po ukazu dež. sodnika imeli so daleč na okrog enake policijske službe opravljati, osobito pa na osmih semnjih v Gorici, potem v Chiaporanu, pri sv. Lorenci i. t. d. Župan jim je bil Cotzian Saubić, s priimkom „der Sohn des Breganten“. On je bil iz kraja „Lucinico“. V urbaru iz l. 1523. navedeni tamošnji kmetje imajo povse slovanska imena, kakor Bratušničić, Makošić, Corenčić, Pukalča, Comanlo itd. Na romanski upliv pa nas vendar spominja beseda „Saltner“, kakor so vinogradnega čuvaja imenovali. Ne manj kakor štiri „saltnerje“ nahajamo pri vsakej tako zvanéj „gorskej pravdi“. Pozneje se je tukaj med starodomače prebivalstvo vrinolo mnogo tujih življev; tako so se bila tu že proti koncu XVII. stoletja udomačila imena, kakor Formentin, Possarell, Malligoi, Coronini, Alessio in dr., potem Pessler in Reillinger. Posebno so se laški posestniki eden za drugim na kmetijah vrstili. Posestvo, ki je bilo koncem XVII. stoletja lastnina Tomaža Paduana, dobil je potem Pascual Talianut, in od leta 1672. ga je posedal Peter del Aqua. V vasi „Ober-Zevou“ je županoval Lienhart, sin Hermann-ov, v Peumi (Paum) Urban Sussalic, v Podgori Andrej Bregant. Te občine so veliko prebile po stoprv leta 1509. uvedenih stražah (Scarten). Ravno imenovana vas Podgora je morala o vojnih časih 14 mož v Gorico za mestno obrambo pošiljati. —

V Koprivi se začenja okraj z mešanim prebivalstvom, kjer vse povprek, Furlance in Slovane nahajamo. Poldrugo stoletje pozneje se taka mešanica že tudi v Podgori prikazuje, tedaj že dalje proti severju; na to je gotovo uplivala ona sprememba, ki se je v Gorici, ravno omenjenemu kraju nasproti ležečem mestu, vršila. Posebno se to iz tega razvidi, da je več davkoplachevalnih posestev iz nemških rok prišlo laškim rodbinam v last. Tako je bil tedaj (okoli l. 1670.) Horac Posarell naslednik nekega gospoda pl. Reschauer-ja, Lorenc Terpin pa nekega Adama Schiffmanna. Mimo tega pa so imeli takrat v Podgori posestva: Zigole, Brugnolli, Versa, Moskon, Visentin, Comell, Narduz itd. Tukaj je tudi prebival „Hyeronimus v. Troyer“ iz neke stare plemenite rodbine v pusterskej dolini na Tirolskem. V Koprivi je leta 1523. županoval Lienhart „fiol di Jacom Zeylar“. V Moraru najdemo za priči moža po imenu: Piero Fiol in Domenego de Toffelo, ki sta v imenu cele občine svoja mnenja izrekla. Robota za grad Cromau (pri Cormons-u) se jim je odpravila, odkar se je grad posul. V „San Lorenzo di Mossa“ je bil župan Piero fiol de Manfo. K dolžnostim tega občinskega predstojnika se je tudi prištevalo, da je moral ob semnji deželnemu sodniku zastonj hrane dajati, a za to mu je ta prepuščal denar, ki se je plačeval za podeljena plesna dovoljenja. Imenovani župan Piero se je leta 1523. zeló pritoževal o velikej množici dež. sodnika

spremljajočih, prepirljivih ljudij, ki so pri takih priložnostih hoteli vsi pri njem dobre gostije imeti. V Lucinicu (Lutscheney) je bil takrat od občine izvoljen župan — Juri Khoss. Njemu je bila dolžnost, da je moral z biriči vred one deželne uradnike zastoj preživiti, ki so okoli po deželi jahajoč darove od podložnikov nabirali, kar se je „p o j e z d a“ imenovalo. Tukaj je imela goriška rodbina Pessler mnogo posestev, a razven nje tudi okoli sredine XVI. stoletja precejšnje število laških in furlanskih rodbin, tako posebno Panizoll, Bernardis, Savorgnano, de Ross, Fornasar, Brugnolli, Zandomenigo itd. Med slovanskimi rodbinami so se z razprostrtimi posestvi ponašale rodbine: Khoss (tudi „Bregant“ se imenuje), Perkho, Kragnizza in Colaučić. Vas Corono je zastopal pred kommissijo, ki je l. 1523. urbar urejevala, Baptista fiol del Luxardo, sin tamošnjega župana. V Medeji (Medea) je župan Maurić (?) prišedši pred kommissijo izrekel, da imata posestnika dveh v občinskem okrožji ležečih „hub“, z imenom Baltazar Zeman Caehet in Mister (gospod) Casparo de Chagapass dolžnost, mu pri zalezovanji zločincev pomagati. Tudi v Fratti se je kommissiji kot župan predstavil mož, ki ni bil Slovan po svojem imenu, namreč: Martino de Bona Aqua, in sicer je naznanil, da neki morata tamošnji semenj čuvati Daniel Cromauński (Cormons) in Mister Leonhard Rankors-ski iz Čevdata. V njunih rokah je bilo potem tudi sodništvo, in ujima niso samo „tafernarji“ in kramarji, temveč tudi peki davek odrajtovali, kar nas na romansko občinsko ustavo spominja. V Versi je bil Zuan Reila za pričo poklican; ondotni župan pa, Piero del Degan, ni bil mož, kterege bi si bila občina za svojega zaupnika izvolila, temveč njega je sodnijski oblastnik z dovoljenjem deželnega glavarja za župana postavil. Župana v Romansu, po imenu Canduss (Candutsch?), sta pa sodnik in uradnik skupaj z občino vred odbrala. V kraji „Vilesse“ naposled, tam kjer se Soča z rečico „Torre“ staka, županoval je Ambros de Milan, kterege je sodnijski oblastnik dr. Baldinon za župana izbral. Ta doktor je bil zasebni zdravnik soproge cesarja Maksimiliana, in je po cesarskem darilnem pismu od 22. jun. l. 1507. to vas v dar dobil (villam Vilesecum sitam et jacentem sub comitatu nostro Goritie et pro parte sub dominio castris Duini). Ker je pa še ta vas bila povrh pod v benečanskem okrožji ležečo faro „San Pietro“, pridobival si je tedaj tukaj laški živelj vseskozi svojo veljavo.

Ravno tako razmerje se nahaja tudi po vaséh: Borgo Pacco, Jalmico, Crauglio, Gradisea in Goriziza pri Codroipu; te vasi so prišle namreč večjidel še le vsled bormijskega (Bormio) mirú l. 1521. iz začasnega benečanskega gospodstva pod avstrijsko vlado. Zadnji dve vasi ste še bili povrh brez vsake zveze s skupnim goriškim okrajem ter potisnjeni tja v sredino benečanskega teritorija. Ali kateri kraj je pa

dandanes oni, ki se v urbaru od l. 1523. Drämbsehina imenuje, ne morem povedati. Nahajati se je moral neki tam blizu Ogleja. Priči, ki ste o tamošnjih posestnih razmerah pričali, sta pa bila Zuan Leonhardt in Wastian de Tesi.

Kar se pa mesta Gorice samega tiče, oskrboval je l. 1523. od meščanstva izvoljeni mestni sodnik Miha Khusman njegova opravila. S plemstvom in njegovimi posli pa ni imel celó nič opraviti; dà on ni smel niti v njegove hiše stopiti. Tem večje važnosti pa je bilo za meščane, ali se je plemstvo sredi v mestnem ozidji še bolj razširjalo, ali se je pa njegovo posestvo drobilo in krčilo. Plemstvo ni nikakor priložnostij opuščalo, da bi neplemenitih svojih sosedov ne izpodrivalo. Tako nas podučuje neki uraden dopis v arhivu nekdanje dvorne kamere v Gradci, da je leta 1566. Anton Fhr. v. Thurn, bajè da bi si razširil svoje imenje v gornjem mestu Gorici, poskušal spraviti pet kmetov iz Gornje-Vertojbe ob njihovo pri njegovej hiši stoječe poslopje, v katerem so svoje pridelke shranjevali. Dvorna kamera se je pa vendar le za kmete potegnola in s poročilom dné 28. septembra l. 1566. vsaj toliko dosegla, da je nadvojvoda Karol ukazal, da se naj poprej po prijaznej poti imenovanemu baronu v dosego svojega namena pripomaga.

Primeroma največjo izgubo je v pokneženih grofovinah: Gorica in Gradiška, in osobito v mestu Gorici brez dvombe nemška narodnost trpela. Ona je še bila tam sredi XVI. stoletja, — samo po zbirki darilnih pisem mlajšemu urbaru privezanih sodéč, — kakor med meščanstvom, tako tudi med plemstvom in malimi posestniki po več nego storožbinah zastopana. Po več ur na daleč okoli mesta Gorice nahajal se je težko kraj, kjer bi tedaj ne bila najmanj éna nemška rodbina posestva imela; pri nekterih občinah je bilo v tistem času tudi po 8—10 takih rodbin, a okoli l. 1670. so se one (zopet po gore imenovanem viru) že na tretjino skrčile, in dandanes bi bilo težko, njim v tej ali onej občini še kakega sledú najti.

H koncu se še naj omeni, da so imeli tudi Židi posestno pravico, vsled ktere so se čez célo XVI. stoletje v onih dveh grofovinah kot posestniki obnašali. Tako je imel leta 1553. Joël Gentil („ein Jud“ veli se izrečno v zapisku) posestvo na Soči blizu Solkana, in Žid Ventura je posedal l. 1556. vrt v Cormonsu, ki je pozneje v last prišel Salomonu, dediču Žida Jožefa.

Obraz rožanskega razrečja na Koroškem.

Spisuje *Janez Scheinigg*.

(Dalje.)

Samoglasnik E.

Rožansko razrečje ima petero glasov za *e*:

1. Govori se *a* namesto *e*, kar smo pri samoglasniku *a* dokazali.

2. Navadni *e*, ki je enak nemškemu *e*. Po meri je dvojen;

a) *e* je kratek, na pr. blē' = Fleck, věč, peč = pač, lē, sē, mē, tē, sē, plēh = Blech, špēh = Speck itd.

Kratke so tudi sledeče sklanjalne končnice: acc. plur. m a s e. stūdaneč, 'am'nè = kamene, brovcè = borovce, párhohtlè = parnohte, celínè, otročè; gen. sing.; nom., acc. plur. f e m. lípè, céstè, óhradè, štápujè = stopnje, ščířè = sekire, ščířè, s'álè; nom. sing. n e u t r. brémè, ajcè, dríevjè, 'ámenjè, múřjè, smříečjè, talè, Ž'hpólè (tudi H'spólè) = Žihpolje (Višpolje?); nom., acc. plur. místè, dravésè, 'ólésè, vínè. V spregi je *e* kratek v 3. pers. sing. praes.: óřjè, bášè, vléčè, nasè, barè, račè.

b) *e* je dolg in odgovarja večinoma starosl. *ę*: brême, brêza, cêsta, êčèa = Puppe, êřetovec = Edelföbre, davêt, dasêt, dêbvo, dêvo, Hêba = Eva, flêten, hrêda, jêča, jêza, jêv, 'lêčati ('lôčím), 'lêti ('óvnam), léd, lêča, lêsa, lêto, lêžam (lôčí), mêd = Meth (mäd = med = zwischen), mêča, mêsto, mêra, mêter, mrêža, navêsta, nê'ej = nekaj, Nêža, papêv, pêd, pêna, pêst, pêt, pêta, plêve, plêžam plêžati, prêdam prêsti, rêp, rêpa, rêzat (sup. od ríežam, rázati), sême, s'lêda, srêča, smrê'a, strêha, snêmati, svêt = sanctus, têsva, trêsam, vasêv, vêča, vês = vas, vêra, vêter, vêžam vêžati, vprêžam vprêči, vzêmam vzêti, začêti.

Zategnen *e* imajo tudi nom. in acc. plur. f e m., ako je končnica naglašena: vodè, horè; razrečje natanko razločuje teh besed gen. sing. od nom. in acc. plur.; prvi se glasi vodè, horè, drugi pa sovzè, žalè, mvadè žánè (tudi mvadè žánè); dalje dat. plur. debel na *i*: ldêm, zobêm, vasêm, hosêm, in sledeče oblike: dvêh, trêh, obêh, dvêma, trêm, obêma, z dvêma, s trêmi, z obêma; čuje se tudi: polè (ravnú polè).

Rinezem se izgovarja samo še v besedi: miesenc; zlog *ent* nahaja se v tujkah: véntati (pomagati) = wenden, léntati = landen, pléntati = blenden, féntati = pfänden.

3. Staroslov. *ě* izgovarjajo Rožanje po dvoje; v spodnjem Roži in po celovški okolici glasi se *ie*, in sicer kakor govori koroška nemščina *ie* v *Krieg*, *vier*, *Stier*; naseljenci zvrhnjega Roža pa imajo čist *i*; ljudstvo to različnost prav dobro pozna, kajti v spodnjem okraji zabavljajo zvrhnjim Rožanom: „Bomo prišli v Podhorjani mliko jist.“ Meja obojemu govoru se nahaja na Bistrici (Feistritz im Rosenthale).

V sledečem podamo nekaj primerov tega izgovora: Besfeda (besfida), bieh = beg, biežati (bīžati), imp. bieži, part. biežov (praes. b'žim), biev (biv) = bel, bled, brieh = breg, briezje, bolfezen, ciev = cel, cieliti, cief'm, cief'ov, cviet, čriez = čez, čriešnja, črievel, črieva, dīevam = delam, dīevam = devam, (z dēvam = z delom), dīem ali dēnam = denem, drīemlam, drīeve, dīeža, hnīezdo, hrīeh = greh, hrīešn" = grešnik, hliev, jied, jiem, jīedov (jīdva), jesien, jīezd = jez, jīež, 'līešče = klešče, 'rīeham = kregam, 'ries = kres, liep, lies, līetam, līezam (līesti), līev = lev (na pr. na līevo ro'ó), mīen'm = menim, mīesene, mīesten, mīeste = mesta, mlīe'ó, mīeh = meh = Blasbalg (mēh = mah), mīesiti, Nīemec, nīet'm = netim, obīečvati = obetati, odprieti, odrīeti, osieba, pīeč sup. od pačám - pečí, pīes" = pesek, pīevac = pevec, potīepati se, povīem (povēti), povīest, pracīep, pried = pred v sestavah: priedvreči, prapīerati se, postīelati, rīeč, rīešiti, rīed" = redek, rīesen (rōsnīca), rīevščina, rīezam-rāzati, sīe'am-sā'ati, slīečam-sēči, sīenca, svīet = mundus, slīed, slīep, smīeh, smīem, snīeh, slīečam, srīeda, srīež, stīena, strīeva; svīeča, svīet'm = svetim, svīeder, šīest, trīeba (tudi treb"), trīezen, umrīeti, večīer, večīerja, vlīečam-vlīeči, vīem (vādōti), zbīer = zver, zbīest, zbīezda, zram-zrīeti, za'lfepati, žlīeb, žram-žrīeti.

Le redkokrat se govori tudi po spodnji dolini čist *i*, na pr. rīva, īvaž, trīb'h = trebuh, prīvoz = prelaz, hrīvati, hrīvenjha.

Nekteri opetovalni glagoli se govorijo z *e* ne z *i*; na pr. posnēmati, zajēmati, sprajēmati, odpérati, odérati, podpérati, podérati, prastérati, ožēmati, zapérati, zavérati (zavérnca = Sperrkette); oblik odírati, podírati, podpírati i. t. d. to razreče nima (Mikl. I. ² 313).

Na *ie* ali *i* se izgovarja tudi loc. plur. débel na *i* z naglašeno konēnico; na pr. po vasēh (tudi po v'sīeh) = po vaséh, na vasīeh (na vasfh) = na laséh, pr ldīeh, na hradīeh, na zobīeh, v treh dnīeh (dnih), na tlīeh (na tlih), v 'ostīeh, pr zvonīeh.

4. *E* se glasi kakor nemški *ö*; primeri v koroškeji nemščini: lösen, gwösen, Bösen; v Rožanskem se vzlasti ta izgovor nahaja, ako stoji *e* pred *j* ali *l*-om; na pr. brōja, * bōl'ē = belič, brōs'óv = breskev, cōjua, cōpī, cōdl = Zettel, čovōženj = Draht, črōpīna, dōčva = dekle, dō'va = dekla, dōvīca, dōlīm, drōvū, fōrt" = fertig, fōst = fest, horōti = goreti, hrōjam = grejem, hrōšīm, hmōl, hōnjati, jōsti (jiem), jōzd'ti, 'ō' = keek, 'rōvel, 'rōvlast, 'lōčīm, Lbōl = Ljubel, lbōzen (tudi lbīezen), lōtīm-latōti, lōžīm-lažāti, lōsīca, lōv = Löwe, mōlam - mlōti = meljem, mōžnar, mōti = imefi, mōdnice, mōtnīca, nēōmam = nič nemam = nimam, ndōla = nedelja, nōj'de = nekdej, nōht" = nekdo, nabōse = nebesa, nōstī (nasám), Nōžōj = Nežica, pōlam = peljem, prōja, p'tōl'n = petelin, plōhati = bleichen, pōjč = peč, pōs'm, pōti (pojám), plōstī (pladám), plōšōv = plešiv, plōsnov, rōžīm se, (rōžati se), rōd'óv = redkev,

* Kjer ni v sledečih primerih naglasa, naglašala se *ö*.

rōja, sōd'm = sedem, sōdīm-sadōti, sōjam-s'jāti, stōnica, strōlīm, štōjam-štōti, tōstú = testo, trdōjst' = trideset, vōja, vōjžá = veža, vōl'' = velik, vrōjam, zōla, zvōlfčar, žōja, žōfa = Seife, žōn'n = ženin, žvōčam-žva'āti.

Isti izgovor ima zlog *ej* v sklanji prilogov, t. j. v dat. in loc. sing. f. e. m., v spregi glagolov pa velevnik na *ej* in *ej*, in razven teh tudi še *a* v instr. plur. ženskih imen, ako ni sklanjalna končnica naglašena; na pr. rōjsanōj pús'', vsúečōj hor'', na vášōj lóp', po zvfhnjōj dolín'; dévōj = delaj, dévōjte, létōj = letaj, j''hrōj = igraj, ríbōj, jōj, povōj, hlōj, pohlōj, pohlōjte, mōj, mōjte; za mízōm', mad šísōm', z bú'alōm' (mad hvavám', Madvodám', z ro'ám', z nobám'). Zmanjševalna oblika *ej* = *ōj*, na pr. móžōj, pílōj, strícōj, átōj, rōhōj, vólōj, Józōj, Pétrōj, Rézōj i. t. d.

5. Včasih se sliši *o* za *e*, vzlasti v zlogu *ev* (*el*); na pr. čov'' = čelo, omov'' = omelo, vrove = vrec, srodíca, žvód (tudi žavód) = želod, žvódec = želódec, žvopvó, brōs'ōv, bú'ov, cír'ov, mísov, orón = orel, osóv, p''ōv = pekel, píčov, plítov, púhov, zíbov, žétov, casárjov, casárjava, casárjov' = cesarjev, -a, -o; pastírjov, -java, -jov' = pastirjev; znáncov = znancev, prjatalov, i. t. d.; primeri tudi končnico *el* v tvornem deležniku preteklega časa. Isto tako se izgovarja *o* namesto *e* v dat. sing. moških prilogov: nášom', trdom', mín'nom', véčnom'.

Samoglasnik O.

Pri samoglasniku *o* imamo čvetero glasov razločevati:

1. Navadni *o*; na pr. apóstel, bojí se, boléti, bovhá, brov''c, čōp, dôbr, dovh, dolína, domáč, hroš = Groschen, hōm, hōja, hōvje, hópati = foppen, 'obíva, 'opíto, 'ótrōj, 'ontrolór, moj, mójster, mō'r = moker, nōb'l, nōs'm, nōv, ōs'm, ōf'n = offen, ōlej, otróc', ōvs, prōb = Probe, políca, póstel, póst'm, roj, rotíti se, rov, rož''č, sopárn, sová, sovzá, svoj, šnópati = schnupfen, tōpov = topel, topíti, vólōj (dem. od vol), vóla, vov' = volk, znóvā, zópern, žove, žovnír.

Dalje predlogi: *do*, *o*, *od*, *po*, *pod*: dovól'm, dopásti, dopúvne, ohlédam, ohrízam, oprávm, odpélam, odzvoním, odšōv = odšel, počéd'm, postríežam, popíl'm, podprám, podstáv'm, podjíem.

Tudi gen. plur. m. a. s. c. ima čist *o*, in to tudi za mehкими soglasniki: mostōv, pótov, p'sōv, žrablōv, 'rálov, znáncov i. t. d.

2. Govori se *o* kakor glas, ki je med *a* in *o*; nemščina koroskih pokrajín ima tak *o* za *a*: wos, lôsn, Voter, Strōsn; ta glas odgovarja gostokrat starosl. ať. Pri primerih bodemo tudi mero (*ō* in *o*) razločevali: bōm, bōš itd., bvōs = Floss, bob, boh, bohát, cō'va, cōta, čō', čōrba, dōb, drōbn, fōršnar = Förster, hōba, havōb, hōs, hrōf, hrob = Grab, hrozá, hrozd, hrōte, hōšča, hastrōžnica = ostrožnica, jōher = Jünger (júnjher = Jünger-Lehrling), 'onj, 'ōt, 'ov, 'vōp, 'vōšter, 'opá, 'ōr = Chor, 'rōna, 'oš, 'ozá, 'rop, lpóta, vōh = log, vō' = lok, mōdr, mō'a, mol = Mehlwurm, mōr'm = moram in

môr'm = morem (glas je v obeh enak, ali ima različno nuanço), môž, nôha, nôre, nož, o'nó, otró', otó', osanca = gosenica, pod = Fussboden, Dachboden, pôt = Weg, prôd, prôhva, prôtje, rôb, rô'a, rosá, rôža, sôd = Fass, spor'n, strop, šôha, šô' = Schock, štôr, tôča, tólár = Thaler, tor'' = terek, trot = Drohne, vov, vodá, zôb, žônta, zó'ati.

Ta izgovor imajo še sledeče sklanjalne in spregalne končnice:

a) acc., instr., sing. ženskih imen in instr. sing. osebnih zaimkov; na pr. hódlo, 'rávo, svámo, vodô, horô, (tudi v vúedo, v húero), hvavô = glavo, ro'ô, nohô, z m'nô, s t'bô, s'bô (sabô), ž njô;

β) 3. pers. plur. praes. včô = učé, spô, smijô, lažô, razô = režijo, pijô, pojô, jadô, snadó; ako je pa končnica brez naglasa, čuje se po spodnjem okraji in okoli Celovca polglasnik, drugod pa o, kar velja tudi o nom. sing. srednjega spola; na pr. hréj', hréjo = gredó; víej', víjo (vadô) = vedó; dívôj', dívajo = delajo; vózij', vózijo; márnvôj', márnvajo; šívôj', šívajo; vín', víno; o'n', o'nó; dév', dévo; débv', débvo; mlíe'', ml'ô.

V tinjskem okraji se končuje 'acc. sing. fem. na polglasnik: míz' = mizo, líp' = lipo, láp' déčv' = lepo dečvo, pod líp', 'ráv', i. t. d.

3. Zategnen glas, ki se po celovški okolici in v spodnjem Roži izgovarja kot *ue*, dočim zvrhni Rožanje číst *u* govoriyo. Jarnik trdi v navedenem članku, da se „nikdar in nikjer ne sliši *ie*, *uo*, *ue* mesto *ě*, *ô*, temveč le číst *i* in číst *u*: snig, lip, rug, bug,“ a temu ne moremo pritrditi, ozirajoč se na izgovor spodnjega Roža in celovškega okraja. Ista meja, ki smo jo našli pri izgovarjanji staroslov. *ѣ* (ali *i* ali *ie*), velja tudi tukaj; torej od Bistrice po dolini navzgor: buch, ruch, must, nus, navzdol pa: búech, rúech, múest, núes; samo od sebe se razume, da se nahaja tak izgovor le v naglašanih zlogih.

a) Besede, kojih koren ima naglas; na pr. búech, búes, brúed, dúem-dúema, hnúej, húed = god (chud = hud), hospúed, v húest' = zu Gaste, 'úeran = koren, 'úes biti 'óm', 'úes = Amsel, 'úest, vúej = loj, múeč, múest, múerje, núeč, obúežam, vúev = ol, púev = pol, púele, púet = pot (Schweiss) in púet = plot, prúedam = prodajam, na prúede = na prodaj, rúed, súev, s'úez, s'únce (po celem Roži), spúevniti se = sich erinnern, púevniti = eingedenk sein, spúevad = spoved, stúe, šúeva, vúez, zúen (zvun, zvuen, zun); búej se, púej, stúej.

Ako se premakne naglas, ne govori se več *u*, temveč *o* ali *oa*; na pr. bojím se, pojám, stojím, dúem - dúema, domá = zu Hause, hnúej, hnúeja ali hnojá, na hnúej' ali na hnoj', 'úest, 'ostí, múerje ali morjê, púele ali polê, púela ali polá, múest, múesta ali mostá, na múest' ali na most', pod múestam, múest' ali mostí, múestov, mostôv, núeč, nočí, po noč'', v'h'ó núeč = lahko noč, vúev, vúeva, na vov'', súev, solí, zúen, zvoná ali zúena i. t. d.

b) Gostokrat se spreminja vsled sklanje *o* v *ue* (*u*): nóha, na núeho

(na nohò), na núje; horá, v húero (v horò), po húerah (po horáh); vodá, po vúedo (po vodò); pod, na púed'.

e) Pri nekterih glagolih se zamenjujeta *o* in *u* v naglašanih zlogih tako, da ima sedajnik *o*, tvorni deležnik preteklega časa pa *u* (*ue*); na pr. povôž'm (položim), povúežov (položil); nasvón'm, nas(v)úenov; stôr'm, stúerov; tôte'm, túečov; zmôč'm, zmúečov.

d) Nom. sing. srednjega spola izgovarjajo, ako je zadnji zlog dolg in naglašen, Rožanje (tudi spodnji) na *u*: bvahú = blago, drôvú, 'ovú, m'sú, nóbú, v'ú = oko, prosú, sônú, v'hú = uho, srôbrú, zvatú; blôdú = blede, côvú = celo, drahú, hvasnú = glasno, hostú, hrdú, močnú, novú, trdú; — a vendar se včasi glas na sprednje zloge umakne: míhnū ali mín'nū, vél'ū. Gostokrat pripuščajo prilogi srednjega spola dvojni izgovor: taš' ali taš'ū = težko, v'h' ali v'h'ū = lahko, módr' ali modrū, 'á' ali 'a'ū = kako; na prvi način naglašajo osobito radi Poljanci; kakor bváh' = blago, dráh', m's' = meso, hvásn', v'h' = uho, 'óv' = kolo, ó'' = oko i. t. d.

4. Enako kakor zlog *ev* (el) glasi se tudi zlog *av* (al) večkrat na *ov*; na pr. bohvón = gologlav, hríntov hríntava, mrovlá, norčov norčáva, pís'ov pís'ale = piščal, prov prava = prav, -a, rovnati, strov strava = zdrav, žov = žal, do tóv = do tal, prívoden = privaden; vendar r'áv = rokav, bo'áv = bokal, 'rváv. Narobe se govori *o* namesto *a*: porháti = parati = trennen, vo't = laket.

Izpal je *o* v: Frján = Florijan, na tre = zum Trotz, téhra = tu gori. Pondeljek se je predručal v: padíel'. Staro obliko hrani: n'čámò = nič ne morem (pogl. Mikl. I. ² 320). —

(Dalje pride.)

Zgodovinske črtice

o nekdanji provinciji Windischgraz.

Priobčuje *Davorin Trstenjak*.

XIV.

Pilgrim de Windischgraz, plebanus ecclesiae S. Pancratii in Windischgraz, 1330—1354.

Po nesrečnej smrti patrijarha Bertranda je patrijarško stolico nastopil Nicolaus de Bohemia. Bil je ta patrijarh postranski (illegitimus) brat cesarja Karola IV., in je vladal od leta 1350—1358. Cesarjevim uplivanjem je bil od papeža Clementa VI. neposredno za patrijarha postavljen. Prva njegova skrb je bila, da kaznuje ubijalce Bertrandove. Ko je cesar Karol po Italiji potoval, sprejel ga je patrijarh v mestu Vidmu slovesno (1354). Že patrijarh Bertrand je od papeža dovoljenje

dobil, v Cividali ustanoviti vseučilišče, in tudi cesar Karol je v to ustanovitev privolil, naj bi vsi sosednji narodi: Nemei, Ogri, Slovenci in Lahi tam študirali. Neugodne razmere pa niso dopuščale izvršiti te lepe in potrebne osnove. Pod tem patrijarhom je bil župnik pri sv. Pankraci v Slovenjem Gradei: Pilgerim, iz staroslavne, zdaj poknežene rodbine: Windischgretzov. „Kopialna knjiga“ grebinska (Griffen) na Koroškem hrani listino (92. list. str. 2. šte. 128.), po kateri (dne 15. avg. l. 1357.) „Pilgrimus plebanus ecclesiae sancti Pancratii in Windischgraz, nec non archidiaconus Carinthiae aquilegiensis dioeceseos“ z dovoljenjem svojih dedičev 6 mark dohodkov, ktere je on od sina svoje sestre, župnika pri sv. Rupertu „in marchia“¹ kupil, proštu praemonstratenskega samostana „Grivalent“ pod to pogodbo daruje, da se pri oltarji sv. Jakoba vsak dan za njega in njegove stariše mešuje.

Ortolf, sin rajnega gospoda Ortolfa de Windischgraz, potrdi to ustanovitev in obljubi oporoko svojega stričnika držati.

(„Ortolfus (filius) quondam domini Ortolfi de Windischgraz, domini Pilgrimi patruus,“ — quidquid per dictum nostrum patrum dominum Pilgrimum fore dignoscitur perpetratum.“ Pečat: „sigillorum mei (Pilgrimi) et Ortolfi mei patru signaculis.“)

„Archidiaconat“ koroški je kraj desnega brega Drave segal do Belaka, in ko še je bila starotrška fara pod ljubljanskim škofom, bil je starotrški župnik: „commissarius districtus Bleiburgensis“. —

Slovenje-graška dolina je, kamor stopimo, polna zgodovinskih spominkov.

Tako imamo v starotrškeji fari romantično dolinico s družnico sv. Miklavža, ktera se veli Apače. Zgodovinski spomeniki nam razlagajo to poznamenovanje. Kakor nam codex trad. (c. 85.) št. pavlovskega samostana sporočuje, poklonil je l. 1164. Henrik de Truchsen, soprog ovdovljene grofice Mehtilde liebenavske, samostanu: „decem mansus in valle Gratz“ pri Sečnici (listinski: „Zezniz“); Otto de Truchsen pa je položil na oltar sv. Janeza Krstnika v dan blagoslovljenja: „duos mansus ad Sezniz in valle Gratz“, leta 1187.²

Iz tega poročila se prepričamo, da so kakor danes bližnji mestu

¹ (t. j. sv. Rupert na Dolenjskem blizu grada Rakovnika.) Ime „Marchia“ v listinah one dobe zmirom poznamlja levo savsko pobrežje in kranjsko Dolenjsko notri do Karlova.

² Drugi mansus je zdaj Brezovnikovo (Hanžičevo) posestvo s trdnim splotjem, ktero po svojej podobi pričuje, da je služilo enkrat menihom za prebivališče. V urbarskih listinah je znano pod ponemčenim imenom: Birkhof. V tej hiši je rojen g. Tone Brezovnik, zdaj učitelj v Vojniku, marljiv slovenski pisatelj in sodelavec šolskih časopisov.

in kraju pravili: Gradec, graška dolina, in le bolj odstranjeni so pristavljali pridevek: „Windisch-Windischkingrez“ v razloček od nemškega Gradea. Reka Sečnica teče od Sečnjaka izpod gore sv. Uršule mimo starotrških podružnic sv. Miklavža in Urbana, in se v sredini med Pamečami in sv. Janžem izliva v Mislinjo. Ker so opati samostana št. pavlovskega dobili tam posestva, obviknolo je ime doline: Apaće (Apatje) in posestnika: Apačnik. Ta vest je tudi iz drugega ozira važna. Znano je, da so bili okrožja slovenje-graškega (v latinskih listinah: „provincia Windischgraz“) lastniki že od leta 1174. sèm grofi Andechsi. Ker pa že leta 1164. plemenitaše trušenjske kot zemljiščne lastnike ob Sečnici nahajamo, morala je Sečnica biti severna meja tej provinciji, južno je pa brž ko ne delala graška gora blizu virov Velunje. —

Pilgrim de Windischgraz je že bil leta 1330. župnik sv. Pankraea v Slovenjem Gradei, kar nam pričuje neka listina iz onega leta, po kateri mu podeluje patrijarh Paganus civilno in kriminalno oblast, izvzemši obsojevanje na smrt. Listina se tako-le začinja: Paganus Dei et Apostolice S. Sedis Aquilagensis Patriarcha, dilectio filio Peregrino¹, Plebano Plebis S. Pancratii in Windischgraz salutem in Domino sempiternam! V tem pismu mu patrijarh tudi potrdi pravico ribljenja in lova. Datum in Civitate, in nostro parochiali palatio die XVI. Maii, anno Dominice Nativitatis MCCCXXX. Indictione XIII. Eusebius de Romagnono, Notarius.

Objavil je to listino najprej Giuseppe Bianchi v svojej knjigi: Documenti per la storia del Friuli dal 1326 al 1332. Vol. II. Udine 1845., kjer se na strani 395. pod številko 613. lahko po celem svojem zapopadku prebere.

Patrijarh rabi latinsko pisavo: „Peregrinus“, iz ktere je skaženo „Pilgrim“. V tem pismu še nima naslova: „archidiaconus Carinthiae“, ali mi ga najdemo s tem naslovom v drugej listini od 12. avgusta l. 1330., ktero je tudi objavil omenjeni prefekt Giuseppe Bianchi v istej knjigi Vol. I. štev. 629. str. 424. Ta listina je znamenita tudi za crkveno zgodovino krške škofije, in zato jo tukaj priobčimo od besede do besede:

Quia ven. Pater D. Petrus, Dei gratia Archiepiscopus Nazarenus, Plebanus Plebis s. Michaelis de Juna, Paulus, plebanus plebis s. Stephani prope Cillan, Hermanus, plebanus plebis in Nuchlendorf, Peregrinus et Ulricus de S. Paterniano, Georgius, Plebanus in Chaimrich, Albertus, plebanus in Lint, Albertus, plebanus in Richeberge, et Peregrinus, plebanus in inferiori Globantz, Aquilegensis dioecesis, semel, secundo tertio, et peremptorie moniti collectas, sive partes collectarum impositas Plebibus seu Ecclesiis suis de annuis procuracionibus

¹ O dobi pod patrijarhom Bertrandom (vladal 1334—1350.) je Johannes de Windischgretz imel „Turrim in Windischgretz“ kot fevd (Lehen); brž ko ne je bil brat Peregrinov (glej Thesaurus ecclesiae Aquil. pag. 453. št. 297.).

Venerabilis Patris D. Bertrandi Dei Gratia Ostiensis et Veltrensis Episcopi Apostolice Sedis in partibus istis Legati, solvere non curantes, interdicti, suspensionis et excommunicationis sententias in hujusmodi non solventes, et eorum Ecclesias generaliter promulgatas per ipsum Dominum Legatum incurrerunt, et sic ligati, et in hujusmodi Ecclesiis interdictis sententias vilipendentes easdem non erubuerunt se immiscere divinis, in sua malitia, et contumacia gloriantes: Idcirco nos Frater Abbas Monasterii Rosacensis¹, Vicarius Venerabilis Patris Domini Pagani, Dei gratia S. Sedis Aquilegensis Patriarche, cui de predictis omnibus et singulis constat legitime, ipsius Domini Legati in hac parte, et prefati Domini Nostri Patriarche auctoritate suffulti, sedentes pro Tribunali, et in hiis scriptis ipsos, et ipsorum quemlibet excommunicatos, et irregulares sententialiter declaramus, et eorum Ecclesias interdictas. Et insuper quia hujusmodi sententias substinuerunt, et substinent animo indurato ipsos hac nostra sententia, Ecclesiis, sive Plebibus jam dietis privamus, et ab eis perpetuo amovemus.

Lata, lecta et publicata fuit dicta sententia et supra per dictum Dominum Vicarium pro Tribunali sedentem Utini, in Patriarchali Palatio, anno Dominice Nativitatis MCCCXXX. Indictione XIII. Die XII. Mensis Augusti; presentibus testibus Venerabilibus Viris et Dominis: Petro Mora de Mediolano altero Vicario dicti Domini Patriarche, et Peregrino Plebani Plebis Sancti Paneratii in Vindisgrez Archid. Carinthie², Nobili viro Domino Jannolo de la Turre de Mediolano-Christophoro Cavallo, Domicello, et Nicolao Tubatore dicti Domini Patriarche, et aliis C. F. o. Eusebius da Romagnono Can. P.

Iz te listine se prepričamo, da je fara sv. Mihela v junskej dolini (zdaj Šent Mihel nad Pliberkom) imela enkrat župnika, ki je bil (gotovo „in partibus“) archiepiscopus Nazareus; da je že leta 1330. bila farna crkev sv. Štefana pri Celji, da je že bila ustanovljena fara Lint (Lipa, Linden ob Velden) na Koroškem; Globantz inferior je gotovo Klobasnica, Chaimrich — Kamerče (Kammering), Richemberg pa na Goriškem. Tudi Šent Paternian je na Koroškem, Nuchlendorf-a pa ne morem zaslediti. Naj pri tej priložnosti imenujem fare v „Archidiaconatu Carinthiae Aquilejensis“, ki so morale leta 1323. „collectas papales“ plačevati: D. Prepositus de Juna, plebes in Rinkenperge, Plebanus in Pleyburga, Plebes in Clobazniz superiori et inferiori, plebes in Stayn, et Canonici ibidem, plebes in Morlichio (Moriče), plebes in Capella (kje je?), plebes in Ras (Rož?), plebes in Rarseke (Rosegg?), plebes s. Martini prope Villacum, plebes in Villaco, plebes s. Petri, Abbas de Arnolstein, plebes in Fuernz (Firnitz, Brnca?), plebes st. Stephani, plebes in Eke, plebes s. Danielis, plebes de Choimbrich (Kamerče?), Canonici s. Paterniani, plebes in Veustriz, plebes in Reutlemsdorf (Ratten-

¹ Opatija Rosazzo (Rosach) je stala na Koroškem, ustanovil jo je patrijarh Ulrik II., sin koroškega vojvode Marquarda, iz plemenite rodbine eppensteinske okoli l. 1112.

² Peregrinov prednik je bil plebanus Hyaricus, confirmatus 27. Aprilis, 1319. ab Patriarcha Pagano (glej Bianchi libro cit. I. pag. 218).

dorf?), plebes in Chirchpach, plebes in Lint, plebes in Paltramsdorf, plebes in Tristach (kje je ta fara?), plebes s. Michaelis prope Gillam.

Pod archidiakonot koroški so tudi spadale cerkve: Saldenhofen (Vuzenice), sv. Pankrac v Slovenjem Gradci, sv. Martin pri Slovenjem Gradci in „Wertenstein“, brez dvombe Weitenstein, Vitanje, na Štajerskem. Vse skupaj so morale spraviti marchas LXXXV. cum dimidia et „friscachenses“ (Friesacher) XXXVI. novorum. Bianchi, l. cit. Vol. I. pag. 494. —

Drobnosti.

Poročila srednjih šol od l. 1881. Kakor nam poročila srednjih šol po Slovenskem kažejo, bilo je koncem šolskega leta 1880/1 številno razmerje učencev sledeče:

Kranjsko:				Primorsko:					
Ljubljana. G.	Vseh uč.	591.	Slov.	453.	Gorica. G.	Vseh uč.	336.	Slov.	164.
"	R.	"	"	221.	"	R.	"	"	193.
"	"	"	"	91.	"	"	"	"	28.
Novo mesto. G.	"	"	"	182.	"	"	"	"	57.
"	"	"	"	163.	Trst. G. c.	"	"	"	291.
Kranj. G.	"	"	"	67.	"	R. c.	"	"	194.
"	"	"	"	66.	"	R. d.	"	"	312.
Kočevje. G.	"	"	"	59.	"	"	"	"	117.
"	"	"	"	12.	Pazin. G.	"	"	"	140.
"	"	"	"		Koper. G.	"	"	"	5.
Štajersko:				Koroško:					
Maribor. G.	Vseh uč.	322.	Slov.	156.	Celovec. G.	Vseh uč.	280.	Slov.	34.
"	R.	"	"	92.	"	R.	"	"	155.
"	"	"	"	11.	"	"	"	"	11.
Celje. G.	"	"	"	244.	Belak. G.	"	"	"	165.
"	"	"	"	121.	"	"	"	"	15.
Ptuj. G.	"	"	"	96.	Št. Pavel. G.	"	"	"	102.
"	"	"	"	59.	"	"	"	"	5.
Gradec. G. I.	"	"	"	623.	"	"	"	"	
"	G. II.	"	"	302.	"	"	"	"	
"	"	"	"	4.	"	"	"	"	
"	R. c.	"	"	119.	"	"	"	"	
"	"	"	"	3.	"	"	"	"	
"	R. d.	"	"	272.	"	"	"	"	
"	"	"	"	2.	"	"	"	"	
				Hrvatsko:					
"	"	"	"		Varaždin. G.	Vseh uč.	307.	Slov.	29.
"	"	"	"		"	"	"	"	7.
"	"	"	"		Zagreb. G.	"	"	"	

Slovenskih učencev je bilo tedaj na navedenih srednjih šolah: 1524, torej 74 več kakor preteklo šolsko leto 1879/80. Kdor podane številke z onimi na 67. strani tega lista primerja, uvidi takoj, da je število Slovencev osobito na gimnazijah poskočilo, po realkah pa povsod razven v Gorici in Celovci padlo. Dalje pa tudi lahko, ako obadva statistična razkaza primerjaš, do dobra razvidiš, kako čudno se je število učencev sploh po realkah zmanjšalo, na gimnazijah pa malo da ne povsod pomnožilo. Zadnja leta nam kažejo, da število učencev na realkah vedno manjše postaja, in iz vseh prikaznij je sklepati, da se bode število od leta do leta pojemale. Tako se je za šolsko leto 1881/2 na ljubljanskej gymn. oglasilo 731, a na realki le 205 učencev. Vse to pa priča, da srednje šole enotne in splošne preustrojbe potrebujejo. — Glede nas Slovencev so razmere po naših srednjih šolah še vedno take, kakoršne so bile. Ako hočemo enkrat sploh kaj boljšega doseči, moramo na vsak način najpoprej vse pozornost in vso skrb na šole, in to v prvej vrsti dandanes na srednje šole obračati. To naj bode poklicanim možem vselej in vedno pred očmi. — Naš jezik se že dandanes malo bolj čišla, kakor nekdanj, ker je potreba njegovega znanja mnogim že razvidna; in ako se že sedaj po navedenih srednjih šolah čez 300 Nemcev, kakor poročila kažejo, slovensčine uči, pričakovati nam je v prihodnjih letih še večjega

števíla, in menda se bode enkrat nehale slovenski jezik po šolah zaničevati. Mimgredé omenimo, da se nam neopravičeno zdi, da se je na goriškej gimnasiji poduk iz slovenščine za Nemce (bilo jih je 23) v drugem tečaju celó opustil, ker je g. prof. Vodopivec zbolél, kakor da bi ne imeli dovolj učiteljev, ki znajo slovenski! — Med vsemi šolskimi poročili ne najdeš niti éne slovenske razprave, kar zeló obžalujemo. Izmed nemško pisanih razprav se naj omeni sestavek: „Das Bachergebirge“ od prof. Franca Horáka v Mariboru, katero monografijo vsem priporočamo, ki se hočejo na tanko s slovenskim „Pohorjem“ spoznati. Važna je dalje razprava „Ueber die Stellung des Unterrichtes in der Mineralogie an unseren Mittelschulen und insbesondere an den Gymnasien“ od prof. Jul. Glowackega v Ptujem. Dva Slovenca sta pa zunaj naših mej svoje razprave obelodanila, in to prof. France Šuklje v Dun. Novem mestu „Zur Geschichte der Septemberereignisse des Jahres 1792“, in prof. R. Perušek „De scholorum Bernensium origine et auctoribus, argumento et indole“ v Sarajevu; iz zadnjega poročila še naj tukaj dodamo, da je bilo v Sarajevu 101 gimnasijcev, in sicer v I. A: 43, v I. B: 41, in v II. razredu 17 učencev. Po veroizpovedanji je bilo tam 39 katolskih učencev, 26 grško-orientalskih, 21 israelitskih, 12 mohamedanskih in trije so bili evangelski, po narodnosti ali materinščini pa 75 Srbo-Hrvatov, 18 Spanjolcev, 6 Nemcev, 2 Magyara in 1 Francoz. Zraven drugih navadnih predmetov se uči deželni in nemški jezik, vsak po 3 ure na teden. Visoka deželna vlada je dijakom obiskavanje šol s tem olajšala, da je ustanovila 36 stipendij po 150, 100 ali 50 gld. na leto, in sicer je letos uživalo 26 dijakov po 150, 2 dijaka po 100 in 8 dijakov po 50 gld.

Glasbena matica. Za leto 1881. je dala „Glasbena matica“ v Ljubljani sledeča dela na svetlo: „Transkripcijo narodne pesni „Luna sije“, za glasovir zložil in visokorodnej gospici Mariji Winkler-jevi udano poklonil Danilo Fajgelj.“ Cena 60 kr. „Zbirko slovenskih napevov ubranih za čvetero ali petero moških glasov. Zvezek IX.“ in „Lavoriko“; zbirko 38 moških čveterospbev in zborov v posameznih glasovih. II. del. 2 gld. — V transkripciji znane pesni „Luna sije“ podaje nam g. Fajgelj ne le nežno, temveč tudi jedernato in dobro izdelano kompozicijo. Vidi se, da je imel skladatelj najboljše zastopnike te skladbine vrste, h katerim na pr. H. Cramer-ja prištevamo, pred očmi. Prva variacija, ki nas na Fieldove „Nocturne“ spominja, ima melodijo samo v desnej roki, a spremlja jo bas z levico v figurah. Med tem ko tretja variacija ono znano „reverijo“ posnema, učinja osobito druga globok utis, zahteva pa nekaj urnosti od igralca, da se dobro in točno izvede, kar pa tudi o četrtej veljá, ki celo transkripcijo sklepa. — Zbirka slovenskih napevov, ki je nadaljevanje VIII. zvezka, sodrúže med 15 pesnimi (št. 35–49) precej lepo število dobrih in krepkih zborov. Napevi so od F. Hlavke, D. Fajgelja, P. A. Hribarja, G. Eisenhuta, dr. G. Ipavca, K. Mašeka, K. Knitla, Iv. pl. Zajca, N. Stoosa. V zbirki nahajamo v štev. 36. in 37. dve lepi nagrobnici od Fajgelja in Hribarja, izmed katerih prva nam razven zbora tudi čveterospbev s tenor-solo podajé. Prav ljubka kompozicija je tudi „Večernica“ (št. 40) od G. Ipavca, v kateri se prva dva takta kakor reminiscenca iz neke Schubertove pesni glasita; priporočalo bi se znabiti, da se posnemanje z zvoncec celó opusti. Jedernata in krepka sta tudi zbora „Za Hrvate“ in „Brambovska“, ki bodeta, od velikega zbora peta, gotovo dober utis napravila. Lep in gibljiv bariton-glas zahteva solo v pesni „San“ (št. 39), in potem jej je uspeh gotov. —

Popravek: Na str. 559. naj se číta v 3. vrsti teksta od spodaj: „in sleje se“ namesto „in prej že“. Na str. 566. naj se bere: „škofu Henrik u izročili“ nam. „Ulrihu“.